

Форма № 24

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
Факультет міжнародного туризму та економіки
Кафедра туристичного, готельного та ресторанного бізнесу

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної (дипломної) роботи
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему

ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ РЕГІОНУ **В ПІСЛЯВОЄННОМУ ПЕРІОДІ**

Виконала: студентка 4 курсу, групи МТЕ-110сп

Спеціальність: 242 Туризм

Освітня програма: Туризмознавство

КУДЕЛІНА Валерія Русланівна

Керівник: к.геогр.н., доцент ГУРОВА Д.Д.

Рецензент: к.г.-м.н., доцент БОРТНИКОВ Є.Г.

Запоріжжя – 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Запорізька політехніка»

Інститут, факультет Міжнародного туризму та економіки

Кафедра Туристичного, готельного та ресторанного бізнесу

Ступінь вищої освіти Перший (бакалаврський) рівень

Освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавр

Спеціальність 242 Туризм
(шифр і назва)

Освітня програма (спеціалізація) Туризмознавство
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри ТГРБ

Валентина ЗАЙЦЕВА

«___» _____ 2023 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ (ДИПЛОМНУ) РОБОТУ СТУДЕНТКИ

КУДЕЛІНОЇ Валерії Русланівни

- Тема роботи (проекту) ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ РЕГІОНУ В ПІСЛЯВОЄННОМУ ПЕРІОДІ,
керівник роботи (проекту) ГУРОВА Д.Д., к.геогр.н., доцент,
затвердженні наказом вищого навчального закладу від 09 грудня 2022 року № 426/1
- Строк подання студентом роботи (проекту) 23.05.2023 р.
- Вихідні дані до роботи (проекту) в роботі використанні навчальні посібники, підручники, статті наукових видань, Інтернет-джерела, матеріали міжнародних науково-практичних конференцій, монографії, дані Державної служби статистики України
- Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
1) Теоретичні основи дослідження відновлення і розвитку країн після збройних конфліктів та воєн. 2) Аналіз розвитку туристичного бізнесу України у до- та післявоєнний період. 3) Перспективи розвитку та відновлення туристичного бізнесу регіону у післявоєнний період.
- Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
Графічний матеріал кваліфікаційної (дипломної) роботи складає: 4 таблиці

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	ГУРОВА Д.Д., доцент каф. ТГРБ	31.01.2023	31.03.2023
2	ГУРОВА Д.Д., доцент каф. ТГРБ	31.01.2023	14.04.2023
3	ГУРОВА Д.Д., доцент каф. ТГРБ	31.01.2023	28.04.2023
Нормо контроль	ГУРОВА Д.Д., доцент каф. ТГРБ	31.01.2023	10.05.2023

7. Дата видачі завдання 31 січня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	31.01.2023	виконано
2	Вивчення літературних джерел	01.02-15.02.2023	виконано
3	Збір матеріалу на кваліфікаційну роботу	16.02-28.02.2023	виконано
4	Групування та аналіз зібраного матеріалу	01.03-15.03.2023	виконано
5	Виконання першого розділу	31.03.2023	виконано
6	Виконання другого розділу	14.04.2023	виконано
7	Виконання третього розділу	28.04.2023	виконано
8	Формування висновків та рекомендацій	03.05.2023	виконано
9	Оформлення кваліфікаційної роботи	10.05.2023	виконано
10	Перевірка роботи на плагіат	12.05.2023	виконано
11	Перевірка роботи керівником	15.05.2023	виконано
12	Одержання відгуку та рецензії	16.05.2023	виконано
13	Попередній захист кваліфікаційної роботи	17.05.-19.05.2023	виконано
14	Подання роботи на кафедру	23.05.2023	виконано
15	Захист кваліфікаційної роботи	30.05.-02.07.2023	виконано

Студентка

(підпис)

Валерія КУДЕЛІНА

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи (проекту)

(підпис)

Дар'я ГУРОВА

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Метою кваліфікаційної (дипломної) роботи є висвітлення шляхів відновлення туристичного бізнесу регіону в післявоєнному періоді. Виходячи з поставленої мети, доцільно виконати такі **завдання**: розглянути теоретичні основи досліджень туристичного бізнесу і розвитку країн після збройних конфліктів та воєн; проаналізувати розвиток туристичного бізнесу України у до- та післявоєнний період; розглянути перспективи розвитку та відновлення туристичного бізнесу регіону у післявоєнний період.

Об'єктом дослідження є туристичний бізнес України.

Предметом дослідження є шляхи відновлення туристичного бізнесу регіонів України в післявоєнному періоді.

Методи дослідження: огляд літератури та контент-аналіз; статистичний аналіз; методи системного та порівняльного аналізу; графоаналітичний метод; метод наукової абстракції.

Інформаційну базу дослідження становлять дані Державної служби статистики України, міжнародних економічних організацій, державні стандарти та норми, монографії, наукові публікації, Інтернет-ресурси, власні дослідження автора.

Практичне значення результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані для розробки нових Стратегій розвитку туризму та туристичного бізнесу в регіонах України з урахуванням загроз, які виникли внаслідок воєнних дій. Також матеріали кваліфікаційної роботи можна використовувати при викладанні дисциплін «Ризики та економічна безпека турфірм» та «Безпека в туризмі».

Апробація результатів кваліфікаційної (дипломної) роботи. Основні результати дослідження доповідалися й обговорювалися на Щорічній науково-практичній конференції викладачів, науковців, молодих учених, аспірантів, студентів НУ «Запорізька політехніка» «Тиждень науки – 2023» (м. Запоріжжя, 2023 р.) за результатами яких опубліковано тези доповідей.

Структура. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань (38 найменувань), одного додатку.

Обсяг. Загальний обсяг роботи становить 70 сторінок комп'ютерного тексту (2,5 авт. арк.), основний зміст роботи викладено на 64 сторінках (2,3 авт. арк.).

Графічний матеріал. Робота містить 4 таблиці.

АНОТАЦІЯ

Куделіна В. Відновлення туристичного бізнесу регіону в післявоєнному періоді. – Кваліфікаційна (дипломна) робота.

У роботі розглянуто теоретичні основи досліджень туристичного бізнесу і розвитку країн після збройних конфліктів та воєн; проаналізовано розвиток туристичного бізнесу України у до- та післявоєнний період; висвітлено перспективи розвитку та відновлення туристичного бізнесу регіону у післявоєнний період. Цінність результатів дослідження полягає у виявленні нових перспектив розвитку туристичного бізнесу регіонів України з урахуванням загроз, які виникли внаслідок воєнних дій.

Ключові слова: туризм, туристичний бізнес, регіон, Україна, війна, післявоєнний період, перспективи розвитку.

ANNOTATION

Kudelina V. Tourism Business Renewal of the Region in the Post-War Period. – Qualifying work.

The paper examines the theoretical foundations of research on the recovery and development of countries after armed conflicts and wars; analyzes the development of the tourism business of Ukraine in the pre- and post-war period; highlights the prospects for the development and recovery of the region's tourism business in the post-war period. The value of the research results lies in the identification of new prospects for the development of the tourism business in the regions of Ukraine, taking into account the threats that have arisen as a result of hostilities.

Keywords: tourism, tourism business, region, Ukraine, war, post-war period, development prospects.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

ВВП – валовий внутрішній продукт

га – гектар

див. – дивись

дод. – додаток

дол. – долар

ЗМІ – засоби масової інформації

ін. – інше

км – кілометр

м. – місто

млн. – мільйон

р., рр. – рік, роки

рис. – рисунок

ст. – століття

США – Сполучені Штати Америки

табл. – таблиця

тис. – тисяча

ТІЦ – туристично-інформаційний центр

ЮНВТО – Всесвітня туристична організація

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

MICE – Meetings-Incentive-Conferences-Events

% – відсоток

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ І РОЗВИТКУ КРАЇН ПІСЛЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ВОЄН	12
1.1. Сутність туристичного бізнесу	12
1.2. Розвиток країн і регіонів після збройних конфліктів	17
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ У ДО- ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	33
2.1. Аналіз туристичного бізнесу країни у довоєнний період	33
2.2. Аналіз впливу російської агресії на туристичний бізнес України	39
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ РЕГІОНУ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	48
ВИСНОВКИ	63
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	65
ДОДАТКИ	69
Додаток А	70

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток туризму в Україні останніми роками ускладнювався через вплив низки зовнішніх і внутрішніх чинників. Серед останніх варто вказати на ті, що були неочікуваними для нашої держави, зокрема, зовнішні фактори. Після введення воєнного стану на території України та початку бойових дій різні обставини, зокрема морально-психологічні потрясіння, економічний занепад підприємництва та неможливість ведення бізнесу, суттєво паралізували значну частину бізнесу. На цьому тлі початок бойових дій став справжнім випробуванням для українського туризму. Варто зауважити, що в умовах тотальної війни питання українського туризму є мало дослідженим, тому виникає необхідність якнайшвидше перебудувати діяльність із повсякденних ситуацій у нові типи ситуацій, враховуючи природу бойових дій, яка полягає насамперед у появі нових викликів і загроз у зовнішньому та внутрішньому бізнес-середовищі.

Дослідженню та розв'язанню проблем державного регулювання у сфері туризму присвячені наукові роботи О. Ахмедової, О. Білотіла, І. Валентюк, А. Горєцького, С. Домбровської, І. Лопушинського, В. Папп, І. Парубчака, Н. Рибальченко, Е. Щепанського та ін. Не применшуючи напрацювань учених, відзначимо, що необхідним є обґрунтування науково-методологічних засад щодо розвитку туризму з урахуванням впливу деструктивних факторів на нього. Серед них особливої актуальності набуває зовнішня агресія проти України. Проблематику відновлення сфери туризму у повоєнний період вивчали А. Войтенко, І. Журба, М. Колєснікова, С. Матюх, А. Моца, І. Нєсторишен, М. Плотнікова, Н. Серєда, Є. Ходаківський, С. Шевчук, В. Якобчук та інші. Проте, вбачаючи важливість досліджень, проведених науковцями, доцільно зауважити, що недостатньо проведені дослідження у напрямку повоєнного відновлення туризму з точки зору практичного аспекту.

Метою кваліфікаційної (дипломної) роботи є висвітлення шляхів

відновлення туристичного бізнесу регіону в післявоєнному періоді. Виходячи з поставленої мети, доцільно виконати такі завдання:

- розглянути теоретичні основи досліджень туристичного бізнесу і розвитку країн після збройних конфліктів та воєн;
- проаналізувати розвиток туристичного бізнесу України у до- та післявоєнний період;
- розглянути перспективи розвитку та відновлення туристичного бізнесу регіону у післявоєнний період.

Об'єктом дослідження є туристичний бізнес України.

Предметом дослідження є шляхи відновлення туристичного бізнесу регіонів України в післявоєнному періоді.

Методи дослідження: огляд літератури та контент-аналіз; статистичний аналіз; методи системного та порівняльного аналізу; графоаналітичний метод; метод наукової абстракції.

Інформаційну базу дослідження становлять дані Державної служби статистики України, міжнародних економічних організацій, державні стандарти та норми, монографії, наукові публікації, Інтернет-ресурси, власні дослідження автора.

Практичне значення результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані для розробки нових Стратегій розвитку туризму та туристичного бізнесу в регіонах України з урахуванням загроз, які виникли внаслідок воєнних дій. Також матеріали кваліфікаційної роботи можна використовувати при викладанні дисциплін «Ризики та економічна безпека турфірм» та «Безпека в туризмі».

Апробація результатів кваліфікаційної (дипломної) роботи. Основні результати дослідження доповідалися й обговорювалися на Щорічній науково-практичній конференції викладачів, науковців, молодих учених, аспірантів, студентів НУ «Запорізька політехніка» «Тиждень науки – 2023» (м. Запоріжжя, 2023 р.) за результатами яких опубліковано тези доповідей.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу,

трьох розділів, висновків, переліку посилань (38 найменувань), одного додатку. Загальний обсяг роботи становить 60 сторінок комп'ютерного тексту (2,5 авт. арк.), основний зміст роботи викладено на 64 сторінках (2,3 авт. арк.). Робота містить 4 таблиці.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ І РОЗВИТКУ КРАЇН ПІСЛЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ВОЄН

1.1. Сутність туристичного бізнесу

Поняття «туризм» визначається в законі України «Про туризм» як тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування (стаття 1) [1]. Такий виїзд людини робить її туристом. Туристом вважається особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін.

Поняття «туризм» охоплює систему трьох взаємопов'язаних елементів: географічний компонент (регіон появи туристів, транзитний регіон і туристична дестинація), турист і туристична індустрія.

Вихідним моментом створення й розвитку економічної системи сучасної сфери туризму є задоволення туристичних потреб, що лежать в основі попиту на туристичні послуги. Задоволення цього попиту здійснюється через систему пропозиції туристичного продукту на ринку.

Туристичний бізнес виступає єдиною економіко-технологічною системою формування й реалізації туристичного продукту з метою задоволення попиту на туристичні послуги. Він охоплює чотири основних елементи:

- 1) виробництво туристичних послуг;
- 2) комплектування туристичного продукту;
- 3) реалізація туристичного продукту або окремої послуги;
- 4) споживання туристичного продукту (послуги) [2].

Туристична послуга в економіко-технологічній системі бізнесу виступає товаром, а суб'єкт туристичної діяльності – підприємницькою структурою, що створює, пропонує і реалізує на ринку ці послуги споживачам, тобто туристам.

Окрема туристична послуга (розміщення, харчування, транспортування, екскурсії, побутові послуги, культурно-видовищні заходи, спортивні, рекреаційно-оздоровчі послуги тощо) може задовольнити тільки якусь конкретну потребу туриста, а не комплекс його потреб. Тому виникає об'єктивна необхідність об'єднання всіляких за призначенням туристичних послуг у єдиний комплекс, який прийнято називати туристичним продуктом. Необхідність формування комплексу туристичних послуг у вигляді продукту з метою задоволення потреб туристів стала основою створення таких підприємницьких структур як туристичні оператори та агенти (ділери) [3].

Отже, на шляху до ринку туристичні послуги проходять стадії виробництва комплектування й анімації, тобто об'єднання в турпродукт.

У Законі України «Про туризм» [1] туристичний продукт визначається як попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше двох таких послуг, що реалізуються або пропонуються до реалізації за визначеною ціною. До складу туристичного продукту входять послуги перевезення, розміщення, організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо, тобто послуги, спрямовані на задоволення потреб туриста під час його подорожі. Визначаючи туристичну послугу коротко, слід зазначити, що вона являє собою доцільну діяльність по задоволенню якої-небудь потреби туриста.

Туристичні послуги та товари поділяються на дві групи: характерні (основні) та супутні (додаткові).

Характерні туристичні послуги та товари призначені для задоволення потреб споживачів, виробництво й надання яких суттєво скоротиться без їх реалізації особам, що подорожують, а супутні хоч і призначені для задоволення потреб туристів, але їх виробництво несуттєво скоротиться без реалізації туристам [4].

Важливу роль у туристичному бізнесі відіграє просування туристичного продукту до споживачів, яке охоплює комплекс заходів, спрямованих на створення та підготовку до реалізації туристичного продукту або окремих туристичних послуг. До таких заходів відносяться організація рекламно-ознайомлювальної діяльності, проведення або участь у спеціалізованих виставках, ярмарках, видання каталогів, буклетів тощо.

Місцем продажу туристичних послуг є країна, в якій зареєстровано суб'єкт господарювання, що реалізує туристичний продукт, а місцем надання проданих послуг – країна, на території якої знаходяться туристичні об'єкти, які надають відповідні послуги.

На відміну від звичайних споживчих товарів, які постачаються до місць перебування (помешкання) споживача, основні туристичні послуги надаються там, де знаходяться об'єкти інтересу туристів (туристичні об'єкти), що викликає необхідність подорожей з метою отримання таких послуг. Оскільки об'єкти туристичних відвідувань знаходяться як на території своєї країни, так і поза нею, то за цією ознакою виділяються дві організаційні форми туризму: внутрішній та міжнародний [5].

Внутрішній туризм в Україні – це подорожі в межах своєї території своїх громадян та осіб, які постійно проживають на її території. До міжнародного туризму належать: в'їзний туризм, який охоплює подорожі в межах України осіб, що постійно не проживають на її території, та виїзний, який являє собою подорожі українських громадян та осіб, що постійно проживають в Україні, до інших країн.

Оскільки туризм – це переміщення людини з місця постійного проживання до туристичного об'єкта і повернення назад, то появилось поняття «тур», яке походить від французького слова «tour» і означає рух по колу. Завчасно визначений шлях подорожі називається маршрутом. Ця назва походить від німецького слова «marschrute», що в перекладі означає послідовний шлях руху. Отже, тур – це ціленаправлена подорож людей (пішохідна або на транспорті) за визначеним маршрутом у конкретні терміни

тривалістю понад 24 години, але не більше одного року. Така тривалість подорожей потребує забезпечення туристів певним комплексом послуг, який називається пакетом туристичних послуг за відповідним маршрутом (туром). Відтак у широкому розумінні поняття «тур» охоплює не тільки туристичний маршрут, а й пакет товарів і послуг, необхідних туристам під час подорожування за цим маршрутом [6].

У ринковій економіці тур як єдність маршруту з його матеріально-технічним, культурним та іншим забезпеченням виступає товаром, ціна на який визначається за законами ринку.

Формування турів охоплює розробку маршрутів і пакетування товарів і послуг, необхідних для задоволення потреб туристів під час подорожування за певним маршрутом. До основних туристичних послуг відносяться реклама, перевезення, харчування, розміщення, організація відвідувань туристичних об'єктів, забезпечення відпочинку й рекреації (оздоровлення).

Формування, продаж та проведення турів здійснюють спеціальні суб'єкти туристичної діяльності, якими є підприємства, установи, організації різних форм власності, фізичні особи, які зареєстровані у встановленому законодавством України порядку та отримали ліцензії на здійснення діяльності, пов'язаної з наданням туристичних послуг. Отже, суб'єкт туристичної діяльності, по-перше, утворюється відповідно до чинного законодавства країни; по-друге, займається формуванням (створенням) і/або реалізацією туристичного продукту (послуги); по-третє, функціонує на принципах комерційного розрахунку з метою максимізації прибутку або іншого ефекту, в тому числі й соціального [3].

На туристичному ринку споживачеві пропонується товар у формі конкретного туру, який охоплює попередньо розроблений комплекс туристичних товарів і послуг, необхідних при подорожі за певним маршрутом. Формування цілісно-цільової спрямованості туристичного продукту в складі туру є основною функцією туроператорів, що готують цей продукт для реалізації в закінченому, тобто скомплектованому вигляді.

Споживання туристичного продукту завершує відтворювальний цикл руху туристичних послуг. Туристичні ресурси при цьому виступають факторами формування турів як комплексу туристичних послуг за певним маршрутом подорожей.

В умовах ринку як туристичні ресурси, так і результати їхнього використання здобувають усі властивості товару – корисність для споживача і ціну для виробника.

Туристична діяльність здійснюється комплексом підприємницьких структур, який називається туристичною індустрією. Сучасна індустрія туризму охоплює всю сукупність суб'єктів господарювання, які виконують туристичні послуги.

Туристична індустрія є міжгалузевим комплексом підприємницьких структур з виробництва та реалізації туристичного продукту для внутрішнього й міжнародного туризму [2].

З метою підвищення якості туристичного обслуговування, забезпечення захисту прав і законних інтересів, життя, здоров'я та майна громадян, підвищення рівня екологічної безпеки об'єктам туристичної індустрії присвоюються категорії якості та рівня обслуговування. Види категорій об'єктів туристичної індустрії, порядок їх установаження та зміни визначаються Кабінетом Міністрів України.

Економіка туристичного бізнесу являє собою, з одного боку, сукупність суспільних відносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності, тобто при виробництві, розподілі, обміні та споживанні туристичних послуг (турпродукту), яка вивчається економічною теорією, а з іншого боку, є складовою частиною народногосподарського комплексу країни як каталізатора економічного зростання [5].

Туристичний бізнес як складова економічного комплексу країни характеризується такими властивостями і функціями:

- має свою індустрію виробництва і надання послуг туристам;

- створює туристичні послуги, формує турпродукт і здійснює їх реалізацію;
- формує ринок туристичних послуг різного рівня комплексності;
- виступає мультиплікатором росту національного доходу, валового внутрішнього (національного) продукту, зайнятості населення, розвитку місцевої інфраструктури і підвищення рівня життя населення;
- є сферою, в якій дешево створюються робочі місця і забезпечується високий рівень ефективності й швидка окупність інвестицій;
- виступає ефективним засобом охорони навколишнього середовища та історико-культурної спадщини людства, що є матеріальною основою ресурсного потенціалу туризму, який утворює специфічну сферу діяльності;
- сумісність практично з усіма сферами, галузями і видами діяльності людини;
- має переваги в інтеграційних і глобалізаційних процесах, що відбуваються у світовому просторі [2].

Основною властивістю туризму є його здатність впливати на економіку регіону, країни і світу.

1.2. Розвиток країн і регіонів після збройних конфліктів

Сучасні політики основною причиною спаду економічного розвитку в країні вважають події 2014 р., які призвели до анексії Криму та збройного конфлікту на Сході нашої країни. Зрозуміло, що ці події істотно вплинули на динамічний розвиток країни. Але, на нашу думку, більшість політиків усе ж таки спекулюють на даній темі, адже основні проблеми, що склалися в Україні, зумовлені непослідовними та непродуманими реформами у сфері економіки.

Найбільш відомий досвід повоєнного відновлення – економічне зростання після Другої світової війни, так званий післявоєнний економічний бум (золоте

століття капіталізму), що почався після її завершення в 1945 р. й тривав до кінця 1970-х років. Післявоєнний економічний бум характеризувався високим і сталим економічним зростанням, практично повною зайнятістю в європейських і східно-азіатських країнах, зокрема, в тих, які були дуже спустошені війною, а саме: в Японії (японське економічне диво), Західній Німеччині (економічне диво), Франції (славне тридцятиріччя), Італії (італійське економічне диво) і Греції (грецьке економічне диво) [7].

Досвід швидкого економічного зростання у цей період становить особливий інтерес для України, яка потребує відшкодування втрат від анексії Криму та швидкого і якісного відновлення зруйнованої воєнними діями економіки Донбасу, Харківщини та півдня України. Крім того, вся економіка потребує нової концепції реконструкції, яка б відповідала сучасним умовам.

У XX ст. крім двох світових воєн сталося понад 350 локальних воєн і воєнних конфліктів. Якщо до Першої світової війни зафіксовано всього 36 локальних воєн і воєнних конфліктів, то в період між світовими війнами їх налічувалося 80, а після Другої світової війни – більш як 250. Після 1945 р. у воєнних діях брали участь понад 12 млн. військовослужбовців майже із 100 країн світу, а кількість загиблих перевищила 35 млн. осіб (у роки Першої світової війни загинуло 10 млн. осіб, Другої світової – 54 млн.) [8].

У Женевських конвенціях 1949 р. разом з терміном «війна» використовують вирази «міжнародний збройний конфлікт» (ст. 2) і «неміжнародний збройний конфлікт» (ст. 3). Таким чином, починаючи з 1950-х років, термін «збройний конфлікт» вживають набагато частіше, ніж термін «війна». Цю заміну зумовлено насамперед політичними та ідеологічними міркуваннями, спробою змістити акценти у цих поняттях, а також заборонаю війни як засобу вирішення міжнародних суперечок [7].

Зрозуміло, що межа відмінності між «війною» і «збройним конфліктом» є досить умовною, хоча такий поділ має певне значення для права, застосовуваного під час збройних конфліктів. При цьому вважається, що

поняття «збройний конфлікт» є більш широким і включає поняття «війна». Але не всякий збройний конфлікт можна назвати війною, оскільки між ними існує велика різниця.

Наведемо найширше визначення війни. Так, війна – це організована, ініційована, спровокована збройна боротьба між державами, групами держав, націями, народами з метою відстоювання інтересів, захисту від нападу, захоплення території та цінностей, утвердження панування. Війна має виражений суспільно-політичний зміст, за висловом німецького військового теоретика фон Клаузевіца, війна є знаряддям політики, продовженням державної політики іншими засобами.

З юридичної точки зору війна має такі ознаки: формальний акт оголошення; розрив дипломатичних відносин між воюючими державами; анулювання двосторонніх договорів, особливо політичних; запровадження спеціального правового режиму, який характеризує часткові обмеження прав людини, тощо. Таким чином, війна – це збройна боротьба двох і більше держав, що характеризується формальним актом її оголошення.

У текстах Женевських конвенцій і Додаткових протоколів досить часто вживається термін «збройний конфлікт», але вони не містять визначення цього поняття. Його відсутність супроводжується певними як теоретичними, так і практичними труднощами з уніфікації його застосування. У ст. 2 Женевських конвенцій зазначається, що «ця Конвенція застосовується до всіх випадків оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни». Отже, якщо виникає збройний конфлікт між двома або кількома державами, то міжнародне гуманітарне право набирає чинності автоматично, незалежно від того, чи оголошено війну і чи визнають учасники конфлікту стан війни. Єдиною підставою, достатньою для застосування гуманітарного права, є наявність збройного конфлікту. Таким чином, під збройним конфліктом можна розуміти збройну боротьбу

між державами (міжнародний) або між державою і антиурядовими військовими формуваннями (неміжнародний) [9].

До найвідоміших сучасних локальних воєн можна віднести Корейську війну, війну у В'єтнамі та Афганістані, а також Громадянську війну в Сирії. Найвідоміші воєнні конфлікти такі: Кіпрський конфлікт (або Кіпрська суперечка), Грузино-російська криза, озброєний конфлікт на Сході України. Порівняно із світовими війнами локальні характеризувалися меншою кількістю країн-учасниць, незначним просторовим розмахом воєнних дій, що велися, як правило, з обмеженими політичними і військовими цілями, із застосуванням традиційних сил і засобів збройної боротьби. Організований фронт у ряді випадків був відсутній. Більшість локальних воєн виникали без оголошення і починалися з провокацій або прикордонних інцидентів, які потім переростали у військові зіткнення великого масштабу. Сторона, яка нападає, прагне до максимальної концентрації сил для раптового удару на самому початку воєнних дій і завдання рішучої поразки збройним силам супротивника до завершення їх розгортання і переведення економіки на воєнний стан [10].

Воєнні конфлікти мали ще більш обмежені політичні цілі та ще менші просторові й тимчасові масштаби. Зазвичай це були озброєні повстання і заколоти, прикордонні збройні конфлікти та інциденти, причому якщо в ході локальних воєн стан суспільства воюючих держав якісно змінювався, то за воєнних конфліктів кардинальної перебудови державного механізму не відбувалося, тобто не спостерігалось мобілізаційного розгортання сил і переведення економіки на військові рейки.

Для скорішого завершення війни або збройного конфлікту необхідно чітко розуміти мету протистояння. Таке розуміння дає можливість пошуку прийняттого для сторін компромісу. Мету війни найкраще сформулював Ліддел Гарт у своїй «Стратегії непрямих дій» [10]. Він вважав, що метою війни є мир кращий, ніж довоєнний. Концепція «кращого світу» дозволяє поділити війни на «справедливі», що ведуть до розвитку людського

суспільства в цілому, і «несправедливі», що ведуть до його руйнування або спрощення.

Країни ведуть війну не заради самої війни, а заради досягнення політичних цілей. Тому «перемога» – це не військове, а політичне поняття. Військова мета – лише засіб досягнення конкретної політичної мети і визначається нею. Воєнні дії є лише базою для політичних рішень і призначені, скоріше за все, для примушення до ухвалення цих рішень, ніж для завоювання. Щодо цілей воєн, які ведуть імперії, то вони прагнуть встановити контроль над максимальною кількістю ресурсів і переформатувати «світовий порядок» під свої інтереси.

К. фон Клаузевіц запровадив такий вислів: «Війна є ніщо інше, як продовження політики, із залученням інших засобів» [11]. Це означає, що війна – це лише частина політики, а власне бойові дії – це лише складова частина воєнно-політичних дій політичного керівництва однієї країни у відношенні до іншої. Отже, можна сказати, що війна – це проміжний етап, що фіксує неможливість компромісу конфлікуючих сторін і покликаний створити нові умови, в яких компроміс буде можливий або потреба в ньому відпаде у зв'язку із знищенням однієї із сторін конфлікту.

З економічної точки зору відмінність між війною і збройним конфліктом полягає в масштабах економічних змін і завданих збитків. Так, війна призводить до якісної зміни стану суспільства, тому що державні інститути починають виконувати специфічні функції, зумовлені саме війною. Внаслідок цього життя суспільства у цілому та економіку зокрема перебудовують для забезпечення перемоги над ворогом. Під час збройного конфлікту політична мета є більш обмеженою, ніж у ході війни. Він не супроводжується докорінною зміною всього державного механізму на воєнний лад. Отже, збройний конфлікт між державами і групами всередині держав (такими, як повстанці) вважається громадянською війною, а не війною відповідно до міжнародного права.

Комплекс заходів з відновлення економіки після війни і збройного конфлікту має значні відмінності. Під відновленням після воєн спочатку розумілося фізичне відродження зруйнованих промислових підприємств, об'єктів соціальної сфери, розореного сільського господарства тощо. Поступово це поняття поглиблювалося. На межі 1940 – 1950-х років використовувався критерій, за яким під відновленням малися на увазі досягнення довоєнних обсягів валової продукції в грошовому обчисленні. Пізніше (в 1970 – 1980 рр.) прийшло розуміння відновлення як складного явища економічного, соціального і демографічного характеру.

Сьогодні, в найзагальніших рисах, відновлення економіки можна трактувати як комплекс заходів у різних сферах господарської діяльності країни, спрямованих на відновлення її конкурентоспроможності, налагодження виробництва, підвищення рівня життя людей і внутрішнього та зовнішнього попиту на основі інноваційних підходів і технологій.

Відновлення економіки має відбуватися на основі розробки спеціальних програм з «реанімації» господарської діяльності країни, спрямування всіх зусиль на відновлення сфери промисловості та сільського господарства. Відновлення економіки після збройного конфлікту так само вимагає розробки заходів, необхідних для відродження і подальшого розвитку економіки конкретного регіону, повернення населення та забезпечення гідних умов його існування, вирішення породжених конфліктом різноманітних соціальних проблем, відновлення інфраструктури та її інтеграції з іншими регіонами країни, розробки механізму забезпечення джерел відновлення [7].

Відомим прикладом відродження зруйнованої економіки Західної Європи є повоєнний (після Другої світової війни) «план Маршалла». Передумовами для початку його впровадження стали складні економічні обставини в Західній Європі в повоєнний період. Європейські країни (насамперед, Німеччина, Франція, Італія) беззовнішньої допомоги не могли забезпечити стабільне функціонування власних економік. «План Маршалла»

почав реалізовуватися з 1947 р. і був зосереджений на таких аспектах, як підвищення продуктивності праці у промисловості та сільському господарстві, фінансова стабілізація та розвиток торгівлі. Саме завдяки «плану Маршалла» було розроблено механізм використання власних і запозичених коштів (коли перші використовуються для поточних витрат, а другі – для капітальних інвестицій). Більше того, фінансова допомога була пов’язана з реалізацією структурних реформ, спрямованих на нарощування виробництва та розвиток торгівлі (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Обсяг фінансової допомоги країнам Західної Європи згідно з «планом Маршала» [7]

Країни	ВВП у 1947 р.	Допомога згідно з «планом Маршалла» (млн. дол.)				ВВП у 1952 р.	Приріст ВВП (% до 1947 р.)
		всього	% до ВВП	у тому числі:			
				гранти	позики		
Велика Британія	327044	16077	4,9	14137	1939	357585	+9,3
Франція	168330	13677	8,1	12540	1137	240287	+42,7
Італія	134446	7604	5,7	7123	482	190541	+41,7
ФРН	161011	7009	4,4	5915	1093	314794	+95,5
Нідерланди	48613	5461	11,2	4621	840	63162	+29,9
Греція	13272	3562	26,8	3562	0	15878	+19,6
Австрія	15102	3366	22,3	3366	0	27484	+82,0
Бельгія	40563	2819	6,9	2476	343	49486	+22,0
Данія	25020	1376	5,5	1208	168	30144	+20,5
Норвегія	15395	1287	8,4	1089	198	19347	+25,7
Ірландія	9196	743	8,1	97	646	10753	+16,9
Швеція	43206	541	1,3	438	103	49690	+15,0
Португалія	16943	258	1,5	76	182	18428	+8,8

Як бачимо, за 1947 – 1952 рр. країнам Європи вдалося досягти рівня майже повного відновлення економіки високорозвинутого індустріального регіону з населенням майже 400 млн. осіб. Наведені в таблиці 1.1 дані показують, що, згідно з «планом Маршалла», США надавали безоплатну

фінансову допомогу (але її обсяг становив усередньому до 10% ВВП по європейських країнах). Також надавалися кредити і був забезпечений доступ продукції європейських підприємств на американський ринок.

Важливою особливістю «плану Маршалла» була принципово нова схема розрахунків за кредитами, яка вела до багаторазового збільшення задіяних коштів. Наприклад, німецький завод замовляв деякі деталі в США. Проте американський виробник цих деталей отримував за них гроші (у дол.) не від замовника, а з урядового фонду «плану Маршалла». Замовник же вносив еквівалент у німецьких марках у спеціально створений європейський фонд. У свою чергу, з коштів цього фонду фінансувалися довгострокові пільгові кредити підприємствам для нових інвестицій. У кінцевому підсумку, в міру повернення підприємствами своїх боргів, кошти фонду дозволили європейським державам розплатитися і з США.

Така підтримка, безумовно, відіграла свою позитивну роль. Водночас необхідно вказати, що не тільки грошова допомога визначила успіх, але й організаційна робота, яку проводила американська адміністрація, добиваючись від західноєвропейських держав злагодженої та самостійної роботи з відновлення зруйнованих економік їх країн. І все ж, вирішальним моментом у «плані Маршалла» стали зусилля самих європейців – ентузіастів ідеї відродженої, мирної та об'єднаної Європи, які змогли самостійно й успішно вирішити свої економічні проблеми.

У цьому зв'язку насамперед доцільно проаналізувати досвід Німеччини, яка пережила швидке та ефективне економічне відновлення. «Німецьке економічне диво» становить приклад успішного виходу з гострої кризи в результаті виважених дій політичного керівництва, що втримало політичну стабільність і збалансувало втручання держави в економічне життя країни, на основі створення бази для швидкого розвитку економіки, в поєднанні із зовнішньою економічною підтримкою.

Міністр економіки Німеччини Л. Ерхард, який увійшов в історію як батько «німецького економічного дива», заклав фундамент соціальної ринкової економіки, почавши в 1948 р. економічну і грошову реформу. Основні тези його плану такі: зробити економіку передбачуваною; за допомогою одержуваних завдяки «плану Маршалла» коштів добитися тривалого стабільного пожвавлення; при важкому матеріальному руйнуванні економіки доцільно почати оновлення речового виробничого капіталу для забезпечення високої продуктивності праці; підвищення продуктивності праці необхідно добитися стимулюванням виробництва споживчих товарів; кінцевою метою будь-якого господарювання може бути тільки споживання [9].

Концепція «соціального ринкового господарства» Л. Ерхарда, заохочуючи приватну конкуренцію і створюючи товарний достаток, за допомогою прийнятого закону про попит і пропозицію, утримувала ринок у певних межах і зменшувала його негативні наслідки для соціально незахищених груп (безробітних, малозабезпечених тощо), а також надавала підтримку через дотації деяким галузям (сільському господарству, гірничодобувній і суднобудівній промисловості). Крім того, було вжито спеціальних заходів щодо недопущення надмірної концентрації виробництва і капіталу, щоб уникнути формування монополій [10]. Запропонована Л. Ерхардом модель соціально-ринкової економіки зумовила успіх концепції устрою держави. Вона показала вдале поєднання економічної та соціальної політики. Історія економічного відродження Німеччини після Другої світової війни є одним з прикладів успішної реалізації ідей лібералізації економіки за збалансованої участі держави в економічному житті.

На особливу увагу заслуговує досвід Японії у післявоєнній відбудові економіки, бо за 1935 – 1945 рр. Японія втратила майже 70% активів. Відразу після поразки увійні кілька молодих чиновників почали розробляти план відновлення японської економіки. Це були інженери-електрики Сабуро Окіто (Saburo Okita) і Йоносукє Гото (Yonosuke Goto). Вони проводили наради-

дослідження з різних тем відновлення, які організовували щотижня за участю посадовців і науковців [11]. Наради були розпочаті як приватні, але пізніше офіційно визнані як спеціальне дослідження комітету Міністерства закордонних справ. За результатами таких нарад був підготовлений Заключний звіт, який опубліковано у вересні 1946 р. Цей звіт під назвою «Основні проблеми економічної реконструкції Японії» є відомим прикладом розвитку японського економічного мислення. Багато ідей з нього є актуальними для політики Японії та інших країн і сьогодні. Методологічні підходи, запропоновані у звіті, були застосовні й до інших країн. Наприклад, проект рекомендацій з політики для Киргизстану в 1992 р. професора Татсуо Канеда (Tatsuo Caneda) або доповідь про В'єтнам у 1994 р. професора Кірепу Ішікава (Cirepy Ishikawa) були дуже схожі на вже згаданий звіт. Зрозуміло, що багато галузей цих країн відрізняються від японських, але процедура і методологія для виявлення економічних проблем можуть і сьогодні бути використані після вивчення звіту японських фахівців.

Звіт складався з двох частин. Перша присвячена аналізу нової глобальної ситуації, історичного стану і географічного положення переможеної Японії. У цій частині також було ретельно вивчено причини поразки у війні і відзначено деякі позитивні аспекти ситуації, що склалася. Друга частина окреслювала пропозиції щодо розвитку галузей і стимулювання експорту, з конкретними діями і необхідними заходами державної політики. При цьому відновлення сектору за сектором реальної економіки розглядалось як домінуюче завдання, тоді як грошово-кредитні та податково-бюджетні проблеми розглядались як другорядні.

Основні ідеї, що містилися у звіті, можна згрупувати таким чином:

- економічна політика Японії має базуватися на глибокому аналізі зсуву глобальних тенденцій;
- повинна бути розроблена і впроваджена всеохоплююча і конкретна стратегія відновлення, що має ґрунтуватися на індустріалізації, вдосконаленні

технологій і динамічному розвитку торгівлі;

- на етапі відновлення інвестиції мають стати основним пріоритетом, споживання повинно бути обмежене (населення терпить низький рівень життя доти, доки економіка не покаже сталих темпів зростання);
- мають бути відновлені й вільні ринки через концентрацію зусиль на насичення ресурсами;
- для відновлення галузі необхідно ретельно проаналізувати ключові аспекти і запропонувати реалістичні та конкретні програми розвитку [7].

Становить інтерес історія повоєнного відродження Південної Кореї. Економічні реформи в Кореї розпочалися у 1961 р., коли до влади прийшла нова команда реформаторів на чолі з генералом Пак Чон Хі. Головним напрямом дій його адміністрації в економічній сфері було перетворення країни з відсталого аграрного на сучасну індустріальну на основі централізованого управління [12]. Головними економічними цілями уряду були посилення значення ключових галузей промисловості, зменшення безробіття і впровадження ефективніших управлінських підходів. Ряд заходів було спрямовано на збільшення експорту, що означало підвищення конкурентоспроможності південнокорейських товарів і продуктивності праці. Ключовими галузями промисловості було визнано електроніку, суднобудування і автомобільну промисловість. Уряд усіляко заохочував відкриття нових виробництв у цих галузях.

У результаті проведених заходів зростання промислового виробництва становило 25% на рік, причому в середині 1970-х років темпи збільшилися до 45% на рік. З 1960-х років корейська економіка почала бурхливо розвиватися. За майже три десятиліття (з 1962 по 1989 р.) ВВП збільшувався в середньому на 8% на рік (з 2,3 млрд. дол. у 1962 р. до 204 млрд. дол. у 1989 р.). Наприкінці 1980-х років внутрішній ринок Південної Кореї став основою економічного піднесення. Зростання попиту на автомобілі та інші дорогі товари було зумовлене збільшенням загального підвищення платоспроможності населення. Внаслідок цього спрямована на експорт корейських товарів

економічна політика уряду змінилася в бік самозабезпечення, що привело до зменшення залежності від інших держав. Особливо в ці роки бурхливо розвивався сектор послуг.

Інтерес становить і сучасний досвід відновлення та розвитку Грузії. Збройний конфлікт 2008 р. завдав серйозної шкоди економіці країни. Так, якщо у 2003 – 2005 рр., за даними Standard & Poor's, експорт показував щорічний приріст на 36%, то через конфлікт він знизився до 8%, оскільки економіка Грузії була залежною від РФ (до конфлікту вона продавала Росії до 80% усього свого вина і 70% мінеральної води). З початком конфлікту темпи зростання ВВП Грузії знизилися з 9% до 2%, а у 2009 р. і зовсім почалася рецесія. Підприємства закривалися через військові дії та відсутність замовлень. Промислове виробництво впало з 35% до 6%, а безробіття збільшилося з 13,3% до майже 17% [7].

Партія, що прийшла до влади завдяки «революції троянд», почала відновлювати економіку за рахунок кредитів міжнародних фінансових інститутів. Так, МВФ, Світовий банк і Євросоюз надали Грузії 4,5 млрд. дол. (з яких кредити – 2,5 млрд. дол., а 2 млрд. дол. – грант). Рівень державного боргу подвоївся й склав 42% ВВП. Нова влада реалізувала кілька корисних рекомендацій МВФ і Світового банку – почала боротьбу з корупцією, спростила адміністрування податків і стала реформувати виробництво (виробники підвищили якість, пройшли сертифікацію і вийшли на західні ринки із своєю продукцією, а також на ринки Китаю і Південно-Східної Азії). На це потрібен був не один рік, але результати виявилися позитивними.

Економічна ситуація в Україні, хоча і залишає бажати кращого, проте далека від глобальної катастрофи (тотальної розрухи під час Другої світової війни). Безумовно, забезпечити економічне зростання в Україні може якнайшвидше завершення воєнних дій і стрімке проведення реформ.

У ході аналізу декількох збройних протистоянь кінця XX – початку XXI ст. Україні необхідно зробити висновки для того, щоб не допускати чужих

прорахунків і помилок або нівелювати їх. У таблиці 1.2 згруповано основні чинники, які зумовили відновлення та розвиток країн після завершення воєнних дій у країнах, досвід яких проаналізовано [13].

Таблиця 1.2 – Основні чинники відновлення та розвитку країн після завершення воєнних дій

Чинники	Німеччина	Японія	Південна Корея	Грузія
Нова команда реформаторів (патріотів)	+	+	+	+
Визначення концепції та моделі розвитку (основна мета, завдання, роль держави)	+	+	+	+

Продовження таблиці 1.2

Чинники	Німеччина	Японія	Південна Корея	Грузія
Розробка внутрішньої та міжнародної економічної політики (стратегії розвитку)	+	+	+	+
Реалізація структурних реформ, спрямованих на оновлення та нарощування виробництва і торгівлі, підвищення продуктивності праці, зайнятості, посилення цінової стабільності	+	+	+	+
Визначення пріоритетних (ключових) галузей та напрямів розвитку	+	+	+	+
Зовнішня допомога (грошова, ресурсна)	+	+	+	+
Розроблений механізм використання власних (для поточних витрат) і запозичених (для капітальних інвестицій) коштів	+	+	+	+
Контроль (обмеження прав уряду)	+	+	—	—

кредиторів над діями уряду (використанням отриманих коштів). Нові схеми розрахунків та погашення кредитів				
Створення ефективної системи управління економікою (активна участь держави)	+	+	+	+
Зростання споживання та доходів населення	+	—	+	+
Боротьба з корупцією	+	+	+	+
Географічна наближеність і доступність містких ринків	+	—	+	+
Недопущення надмірної концентрації виробництва і капіталу, уникнення формування монополій	+	+	+	—
Реалізована соціальна політика	+	+	+	—

Повертаючись до аспекту економічного відродження України, зазначимо, що всі перелічені (див. табл. 1.2) умови повоєнних Європи, Південної Кореї та Грузії, що сприяли їх динамічному розвитку, є і в нашій країні. Так, вітчизняними вченими під егідою Національної академії наук України в 2015 р. було розроблено стратегію відродження Донбасу, що відображено у програмному документі «Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики». У ньому визначено соціально-економічний стан Донбасу в передкризовий період, надано оцінку соціально-економічних втрат унаслідок воєнних дій, визначено пріоритети відновлення соціально-економічного потенціалу Донбасу, запропоновано інституціональне забезпечення та економіко-правові механізми відновлення Донбасу, розроблено проекти нормативних актів щодо реалізації пріоритетних напрямів державної політики відродження Донбасу [13].

Було досліджено історичні передумови формування соціокультурного феномену та новітні чинники трагедії Донбасу, соціально-економічні втрати України внаслідок подій на Донбасі, визначено загрози, ризики та

можливості розвитку України в економічній і соціально-політичній сферах, а також пріоритети інтеграції українського суспільства. Проаналізовано соціально-економічні, інституційні та соціо-гуманітарні складові політики інтеграції українського суспільства.

У наведених документах запропоновано стратегію і тактику, реалізація яких дозволить у тому числі відновити зруйновану економіку в умовах важливих змін, що відбуваються у світі, виходячи з геополітичних пріоритетів основних учасників конфлікту. Зараз, на жаль, території, які потребують відновлення значно збільшилися.

На початку ринкової трансформації в країні вважалося, що ринок і приватизація автоматично забезпечать інноваційність економіки та її конкурентоспроможність. Але помилкою було те, що під час приватизації майже не оцінювалися об'єкти інтелектуальної власності, а враховувалася практично тільки нерухомість. Така недооцінка (та інші чинники) призвела до того, що український олігархічний бізнес зосередився на виснажливій експлуатації фондів і сировинних ресурсів. Крім того, ситуація ускладнюється постійним відпливом з країни вільного капіталу, який міг бути використаний на розвиток економіки країни та вирішення соціальних проблем [14].

Необхідно врахувати досвід інших країн, переглянути парадигму моделі соціально-економічного розвитку, обрати пріоритети і на цій базі оновити середньострокову стратегію на найближчі 10 років. Інфраструктурну відбудову стратегічних об'єктів повинна забезпечити держава, а соціальних об'єктів – місцеві органи влади (бо місцеві громади краще знають, які об'єкти потребують першочергового відновлення, а які можуть почекати), і контроль якості виконаних робіт також може бути краще забезпечений громадами. Зрозуміло, що необхідно чітко визначити джерела фінансування. Контроль за надходженням коштів та їх використанням покласти на міжнародних аудиторів (інші міжнародні інститути) і запровадити у територіальних громадах механізм прозорості їх витрачання.

Інноваційний розвиток економіки у постраждалих регіонах може забезпечити тільки створення (спочатку на підконтрольних територіях, а потім і на деокупованих) спеціальних економічних зон і науково-виробничих парків. Таке створення стимулюватиме розвиток виробництв, заснованих на нових передових технологіях, збільшення кількості робочих місць, обсягу експорту тощо. Це все потребує конкретизації, узгодження, нормативно-правового забезпечення та подальшої реалізації [15].

Отже, як показує досвід країн, відновленню передують політичне рішення, що базується на геополітичній доцільності та національному патріотизмі щодо визначення моделі розвитку. В Україні для успішної економічної реконструкції необхідні такі послідовні заходи:

- розробка і реалізація сучасної, заснованої на інноваційному розвитку, концепції реконструкції економіки країни з урахуванням реальної геополітичної ситуації;
- реалізація розробленої вітчизняними науковцями і урядом стратегії відновлення та розвитку Донбасу, Півдня України а також повернення Криму;
- визначення ключових (пріоритетних) галузей розвитку, які забезпечать високу конкурентоспроможність товарів і послуг на зовнішніх ринках, а також державна підтримка таких галузей (туристичний бізнес також має входити у цей перелік);
- прийняття відповідних законів щодо повної зайнятості, гідної оплати праці, підвищення продуктивності праці, цінової стабільності;
- недопущення корупції та запровадження економічних механізмів боротьби з нею [14].

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ У ДО- ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

2.1. Аналіз туристичного бізнесу країни у довоєнний період

Туризм в Україні набував все більшого значення і ставав предметом уваги з боку провідних спеціалістів світу. Зазвичай, міжнародна торгівля послугами розглядається невідривно від міжнародної торгівлі товарами, а під міжнародною торгівлею розуміють торгівлю як товарами, так і послугами. Таким чином, розвиток ринку послуг в Україні відбувався швидкими темпами. Його аналізують як цілісну систему з багатьма складовими, тісно пов'язаними між собою. Досліджуючи категорію туризму, можна сказати, що він є однією з форм зовнішньоекономічних відносин. Одним із важливих аспектів, який посилює важливість міжнародного туризму для України, є постійна інтенсифікація попиту на туристичний продукт міжнародного ринку послуг. Зростання попиту на туристичні послуги та динамічність сучасної економіки спричиняли появу та посилення надзвичайної конкуренції на міжнародному туристичному ринку.

У більш як у сорока країнах світу туризм є головним джерелом надходжень до державного бюджету. Традиційно як в цій, так і в багатьох інших сферах, Україна має величезний потенціал, але не має достатнього, належного, достойного регулювання, причому на різних рівнях. Україна мала для цього абсолютно всі умови: і географічне розташування, і наявність величезної кількості культурних та природних заповідників, і відносно невелику, але розвинену туристичну інфраструктуру, яка на той час налічувала 4500 засобів розміщення, шість природних курортних територій України, що мають унікальні природні лікувальні ресурси, – це Хмільник, Миргород, Бердянськ, Скадовськ та ін., сім культурно-архітектурних та природних об'єктів, які включені до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Тому, маючи такі природні і культурні можливості, безумовно слід приділяти галузі

туризму найбільшу увагу, з точки зору формування і реалізації відповідної державної політики.

В Україні знаходяться безліч туристичних атракцій, як популярних, так і зовсім маловідомих, але не менш мальовничих: від затишних середньовічних вулиць Львова до індустріальної архітектури та захоплюючих краєвидів на півдні України.

Із року в рік країни, що розвиваються, стають все більш популярними напрямками серед туристів. Відтак, існують чималі можливості для розвитку туристичного сектору. У 2019 р. туристична галузь становила лише 1,4% ВВП України, при цьому представляла неабиякий потенціал для подальшого розвитку. У 2019 році понад 14 мільйонів іноземців відвідали Україну, а середній чек їх перебування в Україні склав 526 доларів. Починаючи з 2017 року Україна показала найшвидший ріст за індексом конкурентоспроможності у галузі туризму та подорожей (Travel&Tourism Competitiveness Index (TTCI)) у Євразійському субрегіоні. Україна піднялась на десять сходинок та посідала 78 місце у світі. Такий результат став можливим завдяки економічній стабілізації, покращенню бізнес-середовища (із 124 до 103 місця), підвищенню рівня безпеки (із 127 до 107 сходинки), відкритості до світу (із 78 до 55) та поліпшенню загальної інфраструктури (із 79 до 73 місця). Медичний туризм стрімко набував популярності завдяки конкурентним витратам, досвідченим лікарям та високоякісним послугам. В Україні медичні туристи можуть заощадити 40 – 70% вартості витрат на лікування порівняно з країнами, в яких вони мешкають.

У 2018 році понад 60 тис. іноземних пацієнтів відвідали Україну та принесли понад 150 мільйонів доларів доходу. Серед найпопулярніших медичних послуг – стоматологія, пластична хірургія, реабілітаційне лікування, офтальмологія та репродуктивне здоров'я.

Протягом 2002 – 2005 рр. була чинною Державна туристична адміністрація України як правонаступниця Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму України щодо туризму. Згодом центральним

органом виконавчої влади визначено Міністерство культури і туризму України, 2005 р. у його складі утворено Державну службу туризму і курортів. Далі з 2011 до 2015 рр. діяло Державне агентство України з туризму та курортів. У 2016 р. був створений Департамент туризму та курортів при Міністерстві економічного розвитку та торгівлі України. Постійні реорганізації спричиняли несприятливі умови для системного розвитку туристичної галузі та залучення іноземних інвестицій. Від 04.12.2019 р. центральним органом виконавчої влади є Державне агентство розвитку туризму України (ДАРТ), діяльність якого спрямовує Кабінет Міністрів України через Міністерство культури та інформаційної політики України. Державна туристична політика в Україні реалізується через державні, обласні та міські програми розвитку туризму.

В Україні засновано низку організацій для підтримки й розвитку туризму, окремих його різновидів, розширення співпраці держави і приватного сектора. Зокрема, у 1998 створено Туристичну асоціацію України (ТАУ). Її метою є консолідація зусиль працівників туристичної та суміжних галузей для сприяння розвитку туризму в Україні, збереження й захисту культурної спадщини України тощо. Станом на 2021 р. об'єднувало понад 350 туристичних провідних підприємств, що репрезентують майже всі регіони України, а також іноземні туристичні компанії. Серед них – провідні туристичні оператори й агенти, готельні комплекси, авіакомпанії, заклади освіти, спеціалізовані засоби масової інформації; санаторно-курортні об'єднання тощо. 1998 ТАУ започаткувала Всеукраїнську туристичну професійну програму «Кришталевий лелека» для визначення та вшанування кращих підприємств туристичної та суміжних галузей. Чинні Федерація спортивного туризму, Українська асоціація активного та екологічного туризму, Українська асоціація медичного туризму та інше.

Наприкінці 2016 р. створено Національну туристичну організацію (НТО) України, її мета – об'єднання туристичного сектору, підвищення рівня знань та якості національного туристичного продукту тощо. До неї належать

асоціації, громадські організації, міські департаменти туризму тощо. НТО України оголосила 2021-й роком міського туризму, стратегічним партнером є Всесвітня федерація туристичних міст.

В Україні проходять різні спеціалізовані заходи: виставки, ярмарки, салони, конференції, круглі столи тощо. У містах Києві, Дніпрі, Запоріжжі, Одесі, Тернополі та інших є туристичні інформаційні центри, призначені для інформування про наявні локації, маршрути, екскурсії тощо. Їх мережа постійно розширювалася.

Проводилася діяльність для налагодження співпраці з міжнародними органами й окремими країнами, приваблення іноземних туристів до України. Від 1997р. вона є повноправним членом Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), 1999 р. обрана до Виконавчої ради ЮНВТО. Членство у ЮНВТО, що є головною міжнародною міжурядовою організацією в галузі подорожей і туризму, значно підвищило імідж та авторитет України у туристському співтоваристві.

У 2018 р. стартувала міжнародна маркетингова кампанія «Ukraine Now», її ціль – сформувати бренд для демонстрації привабливості України в аспекті туризму, культурної взаємодії та бізнесу тощо. У 2020 р. було запущено проект «Мандруй Україною», а у 2021 р. розпочалося громадське обговорення проекту концепції однойменної державної цільової програми розвитку внутрішнього й в'їзного туризму.

Сучасний туризм – складна, розгалужена й багатофункціональна система. Вироблено різні класифікації туристичних подорожей і видів туризму (відповідно до місця призначення, мети подорожі, способу пересування, тривалості перебування тощо). У Законі України «Про туризм» окреслено міжнародну (в'їзний, виїзний туризм) і внутрішню його форми. Залежно від категорій осіб, які здійснюють подорожі, їх цілей та об'єктів використання або відвідування, визначено такі види туризму: дитячий, молодіжний, сімейний, для осіб похилого віку, для осіб з інвалідністю, культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, спортивний, релігійний, екологічний (зелений),

сільський, підводний, гірський, пригодницький, мисливський, автомобільний, самодіяльний тощо. Для України актуальним є всебічний аналіз найпопулярніших видів туризму в різних регіонах, особливо за критерієм

Діловий туризм є одним із найперспективніших напрямів. МІСЕ-туризм (від англ. Meeting – зустрічі, Incentives – заохочувальні тури, Congresses – конгреси, Events – заходи, події та пов’язані з ним розваги) розвивався навіть у кризові часи. З 2015 р. діє Асоціація ділового туризму України, мета якої полягає у всеукраїнському об’єднанні учасників ринку ділового туризму та МІСЕ. Згідно з даними Державного управління статистики, у 2019 р. із діловою метою Україну відвідало майже 109 тис. іноземних туристів.

Важливим є проведення міжнародних виставок-ярмарків, серед яких «ТурЕКСПО» (у 2019 р. відбувся 21 захід), UITT «Україна – подорожі та туризм» (у 2021 р. відбувся 26 захід). Нагальним завданням є модернізація інфраструктури для ділових відвідувачів. Приблизно до 20% наявних готелів відповідають світовим стандартам.

Подієвий туризм – порівняно молодий напрям, основною мотивацією якого є інтерес до відвідування певної події (культурної, мистецької, спортивної, релігійної тощо) та участі в ній. В Україні переважають місцеві й регіональні заходи. Серед масштабних подій, які привабили багато відвідувачів з інших країн, – пісенний конкурс [Євробачення](#) 2005 р. і 2017 р. (м. Київ), [Чемпіонат Європи з футболу 2012](#) р. (міста Київ, Львів, Харків і Донецьк). Атрактивний потенціал мали мистецькі фестивалі: Одеський міжнародний кінофестиваль, музичний фестиваль Atlas Weekend (м. Київ), Національний Сорочинський ярмарок (Полтавська область) тощо.

Гастрономічний туризм передбачає ознайомлення з [кулінарними](#) традиціями країни, дегустацію національних страв і напоїв. Потенційний успіх пов’язаний із цілорічною актуальністю, а також із тим, що в його забезпеченні особливу роль відіграють невеликі виробники з характерною продукцією свого регіону. Так, туристів зацікавлює різноманітна й самобутня українська кухня. Відомими туристичними DESTINATIONAMI є «Центр культури вина Шабо»

(включений комісією Ради Європи до туристичної карти європейських винних маршрутів), «Європейська сироварня» (усе – Одеська область), «Дім марочних коньяків «Таврія»» (Херсонська область), «Коблево» (Миколаївська область) та інше.

Перші етногастрономічні маршрути в Україні (піонерським став маршрут «Дорога вина і смаку Української Бессарабії») почали розробляти 2019 р. в Одеській області в рамках проекту «Підтримка розвитку системи географічних зазначень в Україні» Європейського Союзу.

На Прикарпатті також розроблено проект «Гастромандрівка слідами українських літераторів» із декількома маршрутами. Найбільший винний фестиваль України – «Червене вино», відбувається в м. Мукачеві з 1996 р.. Окрім того, проходять різні гастрономічні фестивалі: «Полтавська галушка» (м. Полтава), «Галицька дефіляда» (м. Тернопіль), «Борщ'їв» (м. Борщів) та багато інших. Привабливим для туристів заходом, що поєднав народні традиції, національну кухню, культуру, колорит, бізнесові інтереси виробників, є Національний Сорочинський ярмарок.

Загалом Україна, згідно з різними рейтингами, є достатньо цікавою для іноземних туристів. 2016 р. вона потрапила до тридцяти найпривабливіших для них країн (27 позиція). Найбільш відвідуваними традиційно є Карпати, міста Київ, Львів, Одеса тощо. Американська телекомпанія CNN 2019 р. склала рейтинг найліпших 11 туристичних міст України, до якого увійшли Львів, Чернівці, Умань, Київ, Мукачево, Переяслав-Хмельницький, Харків, Чернігів, Одеса, Ужгород і Кам'янець-Подільський. Популярними локаціями також є визначені в рамках відповідних номінацій чудеса України (природні; замки, фортеці, палаци; історичні міста та містечка). Так, у кожному регіоні є свої туристичні принади – природні об'єкти, історико-культурні пам'ятки.

2.2. Аналіз впливу російської агресії на туристичний бізнес України

Російське повномасштабне вторгнення в Україну вплинуло практично на всі сектори глобальної економіки. Постраждала, в тому числі, і туристична галузь. Збільшення цін на нафту та пальне, ускладнена логістика та руйнування традиційних туристичних маршрутів – це лише частина ризиків, які постали перед світовим туризмом у зв'язку з цією війною. Повномасштабне вторгнення росії до України з 24 лютого вже завдало та продовжує завдавати величезної шкоди людям та інфраструктурі населених пунктів, де тривають бойові дії. Але війна впливає і на дику природу, а отже й на природні рекреаційні ресурси.

Зараз навіть неможливо повністю оцінити вплив війни на довкілля через брак точної інформації. Причин цьому дві. Насамперед, навіть збирати ці дані небезпечно для фахівців, оскільки тривають активні бойові дії. По-друге, не вся інформація може бути озвучена публічно з тактичною метою.

Проте точно зрозуміло: чим довше триває війна, тим більше шкоди вона завдасть довкіллю, і тим більше наслідків ми матимемо в майбутньому. Це підтвердилося, хоч і в меншому масштабі, на початку цієї війни, 8 років тому, коли росія загарбала Крим і частини Донеччини та Луганщини. Як безпосередньо бойові дії, так і дії окупаційної адміністрації вплинули на природу цих регіонів. За тим, як саме – можна спробувати спрогнозувати наслідки теперішнього повномасштабного вторгнення.

Вплив на ландшафт та оселища.

У перші дні повномасштабного вторгнення російські війська рухалися в межах наявної інфраструктури. Військові дії затягнулися – і тому росіяни змінюють тактику та готуються до тривалих протистоянь. Для цього вони формують бази та фортифікаційні споруди. Це означає, що вони просуваються вглиб природних територій: займають ліси та території природно-заповідного фонду. Рух важкої техніки, будівництво фортифікаційних споруд і бойові дії

пошкоджують ґрунтовий покрив. Це призводить до деградації рослинного покриву та посилює вітрову та водну ерозії.

За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, за попередніми підрахунками, станом на 1 березня 2022 року агресор веде бойові дії на території 900 об'єктів природно-заповідного фонду площею 12406,6 км², що становить близько третини площі природно-заповідного фонду України.

Під загрозою знищення перебувають близько 200 територій Смарагдової мережі площею 2,9 млн га. Смарагдова мережа – це мережа природоохоронних територій, створена задля збереження видів та оселищ, які потребують охорони на загальноєвропейському рівні, але розташовані в країнах, які не є членами ЄС. Усе це середовища існування для тисяч видів рослин і тварин. Ці території мають важливу роль для захисту біорізноманіття та збереження клімату. Ареали деяких рідкісних і ендемічних видів і оселищ опинилися в зоні активних бойових дій, що загрожує їхньому існуванню, наприклад це цілинні нерозорані степи, крейдяні схили на Донеччині, приморські оселища у південних областях, болота на півночі.

Унаслідок бойових дій частина лісів у Київській, Чернігівській, Сумській, Луганській, Донецькій та Херсонській областях наразі перебуває під контролем окупантів. Оцінити збитки майну та лісовому господарству поки неможливо. У лісах уже є велика кількість ракет, що впали, а також нерозірваних боєприпасів. Як показує практика та регулярні зведення того ж ДСНС із інформацією про випадково знайдені авіабомби часів Другої світової, це становитиме потенційну небезпеку для людей протягом багатьох десятиліть.

Також російські війська, знищуючи наші ліси, використовують деревину для будівництва фортифікаційних споруд, прокладання інфраструктури, обігріву та приготування їжі. Бойові дії порушують спокій диких тварин, вони або гинуть, або намагаються втекти з гарячих точок. Якщо бойові дії будуть тривати до кінця весни, є великий ризик для виведення потомства багатьох птахів і ссавців. Більшість птахів у цей час виводять своє потомство, тому їм

потрібен спокій. Також із квітня по червень відбувається отелення лосів, а бойові дії ставлять під загрозу успішність цього процесу та виживання новонароджених лосенят. В Україні лось є рідкісним видом та внесений до Червоної книги.

Крізь Україну проходять три основні міграційні шляхи птахів: Азово-Чорноморський широтний (південний коридор) – із найбільшою концентрацією перелітних птахів в Україні; Поліський широтний (північний коридор) – уздовж лісової смуги Полісся і на півночі Лісостепу; та Дніпровський меридіанний міграційний шлях, який проходить уздовж річища Дніпра та його притоки Десни. Цей шлях особливо використовують водоплавні та прибережні птахи – гуси, качки, гагари, кулики, мартини, крячки та інші.

На водоймах зупиняються великі зграї гусей, качок, лебеді, мартини, крячки, на луках і болотах – журавлі, кулики та інші, на деревах і кущах – багато видів горобцеподібних птахів: зяблики, дрозди, вівсянки, шпаки, вільшанки, вівчарики, кропив'янки, мухоловки. Місця зупинок дуже важливі для харчування та відпочинку мігрувальних птахів, тому вони потребують охорони. Більша частина міграційних коридорів зараз проходить над зоною бойових дій. Усе це може стати причиною неспокою птахів, їх виснаження через зміну маршрутів чи відсутності можливості відпочити, та потрапляння під обстріли. З настанням весни починається пожежонебезпечний період і зростає ризик виникнення пожеж в екосистемах унаслідок обстрілів. Після сходження снігу торішня трава підсихає, внаслідок чого може швидко спалахнути. В сухих умовах пожежі поширюються моментально та на великі площі. На територіях, окупованих російськими військами, служби ДСНС не зможуть працювати та проводити ліквідацію загорянь. Також сприятливі умови для поширення пожеж у монокультурних соснових насадженнях на півночі та сході України.

Крім лісів, на півночі країни, де ведуться активні бойові дії, поширені болотні екосистеми і торфовища. Велика частина торфовищ України є

осушеною, а отже – на них є сприятливі умови для виникнення торфових пожеж. Такі пожежі важко погасити і, у звичайний час, тому продовження бойових дій на території північних областей матиме важкі наслідки як для довкілля, так і для здоров'я людей. Під час горіння торфовищ в повітря виділяються такі токсичні речовини, як оксид і діоксид вуглецю, дрібнодисперсний пил із діаметром часток 2,5 мікрони (характерно для горіння), летючо-органічні сполуки, до складу яких входить акролеїн, формальдегід.

Хімічне забруднення від обстрілів і ракет.

За даними Міністерства оборони, за 20 днів військового вторгнення росії на територію України було запущено близько 900 ракет різного калібру та типу. Ворог атакує як цивільні об'єкти, так і військову інфраструктуру – аеропорти, сховища боєприпасів у Краснополлі, Кривому Розі, Дніпрі та Житомирі, аеродроми та їх паливні цистерни в Гостомелі, Чугуєві, Чорнобаївці, Мелітополі, Івано-Франківську, Миколаєві, також військово-морські об'єкти. Проте переважна більшість обстрілів припадає на населені пункти та об'єкти промисловості в них. Під час детонації ракет та артилерійських снарядів утворюється низка хімічних сполук: чадний газ (CO), вуглекислий газ (CO₂), водяна пара (H₂O), бурий газ (NO), закис азоту (N₂O), діоксид азоту (NO₂), формальдегід (CH₂O), пари ціанистої кислоти (HCN), азот (N₂), а також велика кількість токсичної органіки, окислюються навколишні ґрунти, деревина, дернина, конструкції.

Під час вибуху всі речовини проходять повне окиснення, а продукти хімічної реакції вивільняються в атмосферу. Основні з них – вуглекислий газ і водяна пара – не є токсичними, а шкідливі в контексті зміни клімату, оскільки обидва є парниковими газами. В атмосфері оксиди сірки та азоту можуть спричинити кислотні дощі, які змінюють рН ґрунту та викликають опіки рослин, до яких особливо чутливі хвойні. Кислотні дощі мають негативний вплив і на організм людини, інших ссавців та птахів, впливаючи на стан слизових тканин та органів дихання.

Металеві уламки снарядів, що потрапляють у довкілля, також не є безпечними та цілковито інертними. Чавун із домішками сталі є найбільш поширеним матеріалом для виробництва оболонок боєприпасів та містить у своєму складі не тільки стандартні залізо та вуглець, а й сірку та мідь. Ці речовини потрапляють до ґрунту і можуть мігрувати до ґрунтових вод і в результаті потрапляти до харчових ланцюгів, впливаючи і на тварин, і на людей.

У менших масштабах (але з більшою різноманітністю впливів) джерелом забруднення є також згорілі танки, транспортні засоби, збиті літаки та інші залишки бойових дій.

Російські війська атакують портову інфраструктуру вздовж узбережжя Чорного та Азовського морів і кораблі на якірних стоянках, що призводить до забруднення вод і поширення отруйних речовин у море. Нафтопродукти негативно впливають на морські біоценози, формуючи плівки на поверхні води, що порушує обмін енергією, теплом, вологою та газами між морем і атмосферою. Крім того, вони напряму впливають на фізико-хімічні та гідрологічні умови, викликають загибель риби, морських птахів і мікроорганізмів. Усі компоненти нафти токсичні для морських організмів. У нафти є ще одна побічна властивість. Її вуглеводні здатні розчиняти низку інших забруднюючих речовин, таких як пестициди, важкі метали, які разом із нафтою концентруються в приповерхньому шарі та ще більше отруюють його.

Забруднення ґрунтів паливно-мастильними матеріалами та іншими нафтопродуктами відбувається унаслідок руху та пошкоджень сухопутної військової техніки. У ґрунтах, просочених паливно-мастильними матеріалами, знижується водопроникність, витісняється кисень, порушуються біохімічні та мікробіологічні процеси. Внаслідок цього погіршується водний, повітряний режими та колообіг поживних речовин, порушується кореневе живлення рослин, гальмується їх ріст і розвиток, що спричиняє загибель.

У ході російського вторгнення в Україні зруйновано вже майже 4,5 тисячі житлових будинків, близько 550 навчальних закладів, понад сотня

медичних закладів та ще більше тисячі об'єктів культурної інфраструктури. «Руський мир» стер з землі також кілька міст України: на їхньому місці залишилися лише руїни, про «звільнення» яких переможно повідомляють кремлівські пропагандисти. Деякі населені пункти вже не відбудовуватимуть.

Майже всі повністю (або на 80-90%) зруйнованих міст знаходяться на Донбасі, який російські окупанти прийшли «захищати». Найяскравіший приклад руйнівних дій окупантів – Маріуполь, який минулої весни знищували бомбардуванням. У місті було знищено половину житлових будинків та 90% інфраструктури. Тепер росіяни зносять пошкоджені будинки, приховуючи сліди своїх злочинів. У Луганській області під час боїв майже повністю зруйновано Сєвєродонецьк, Попасну, Рубіжне, Щастя, Кремінну. Дещо більше «пощастило» Лисичанську: інфраструктура та житлова забудова там знищені на 60%, за оцінкою влади. Також на Донеччині практично одні руїни залишилися від Волновахи, Вугледара, Мар'їнки, Лимана. Фактично знищено Соледар, з якого нещодавно після боїв відійшли українські військові. Найгарячіша точка на фронті зараз це Бахмут на Донеччині. Через регулярні обстріли місто знищено на 60%, там уже давно немає газу, води та електрики. Проте в місті залишається близько 6,5 тисячі мешканців. Сильно постраждали вже деокуповані у Харківській області міста – Куп'янськ та Ізюм. Після відходу з Херсона у листопаді російські війська щодня обстрілюють місто, там вже пошкоджено 30–40% будівель. (див. табл. 2.1) .

На сьогодні 90% інфраструктури Маріуполя вже знищено, 60% – це пряме влучанням ворожої артилерії або авіації, 40% інфраструктури вже зовсім не можна буде відновити. Російські окупанти знищили майже весь транспорт, який було закуплено за останні п'ять років. 259 автобусів, тролейбусів та трамваїв пошкоджено, близько 90% повністю знищені та не підлягають оновленню.

Таблиця 2.1 – Масштаби руйнувань Українських міст унаслідок російської агресії

Місто	Орієнтовний відсоток руйнувань, %
Буча	30
Ірпінь	70
Ізюм	80
Херсон	30 – 40
Бахмут	60
Лисичанськ	60
Куп'янськ	30
Вугледар	80 – 90
Волноваха	80 – 90
Маріуполь	80 – 90
Рубіжне	80 – 90
Щастя	80 – 90
Соледар	100

Більш-менш вцілілий транспорт окупанти намагаються відремонтувати та відправляють його до Донецьку. Зруйновано понад 50 км тролейбусної та трамвайної контактної мережі. А це 95 відсотків. Критична медична інфраструктура зруйнована майже повністю – у місті майже не залишилося первинної допомоги, загальних лікарень, дитячих лікарень, пологових будинків та психіатричних закладів. Маріуполь став символом того, що російська федерація під час агресивної війни проти України не просто порушувала окремі норми міжнародного гуманітарного права – вона вела війну так, ніби цього права не існує.

Постраждала життєво необхідна медична інфраструктура: понад дві третини амбулаторій первинної допомоги, майже всі багатопрофільні лікарні, дитячі заклади та пологові будинки, а також два корпуси психіатричної лікарні. Ці втрати не піддаються швидкому відновленню. А в умовах окупації

та постійних бойових дій свідчать про провокування гуманітарної катастрофи у місті. Зокрема зафіксовані нестача ліків, загроза епідемій, відсутність доступу до містян гуманітарних організацій. Серед усіх цивільних об'єктів, медичні заклади мають особливий статус. Женевськими конвенціями прямо заборонено заподіювати їм шкоди за будь-яких обставин, крім випадків, коли медичні заклади позбавляються своєї гуманітарної функції та діють як військові об'єкти.

Масовість, систематичність, навмисність та жорстокість цих атак свідчать про те, що російська федерація у Маріуполі свідомо вела війну не лише проти військових, але і проти цивільного населення. Такі дії безумовно є порушенням фундаментальних засад міжнародного гуманітарного права.

В умовах повномасштабної війни, розпочатої рф проти України, за останніми даними, вже зафіксовано 242 випадки знищення росіянами культурної спадщини українського народу. Так, окупанти повністю знищили або пошкодили щонайменше 92 релігійні споруди, 35 пам'яток історії, архітектури та містобудування, 29 меморіальних пам'ятників на честь історичних особистостей та подій XIX – початку XXI століття, 19 будівель та комплексів музеїв і заповідників. Окрім цього, під ворожі обстріли потрапили 33 будинки культури, театри, бібліотеки та інші об'єкти цінної історичної забудови:

1. Окупанти розбомбили будинок Музею українських старожитностей Василя Тарновського, побудований в кінці XIX ст. Останні півстоліття там була розташована Чернігівська обласна бібліотека для юнацтва.

2. Внаслідок обстрілів на Київщині постраждали Свято-Георгіївська церква (побудована в 1873 р.) у селі Заворичі і Петро-Павлівська церква (XX ст.) у місті Буча.

3. Унаслідок активних бойових дій на Слобожанщині пошкоджена Свято-Успенська лавра – одна з трьох православних лавр в Україні. Перші згадки про Святогірську лавру датуються XVI ст., однак поселення монахів у ній зафіксовані ще за часів Київської Русі.

4. У Харківській області 7 травня 2022 року російські окупанти під час обстрілу знищили Національний літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди, який розташований у маєтку XVIII століття.

Найбільше руйнувань зазнали об'єкти культурної спадщини в Харківській області – 84, в Донецькій – 45, в Київській – 38, в Чернігівській – 24, в Луганській – 17, в Сумській – 14, де велися або продовжуються бойові дії. Мапа пошкоджених релігійних, культурних та спортивних споруд за регіонами станом на 08.06.2022 представлено у додатку 1.

Необхідно позбавити росію статусу члена ЮНЕСКО – країні-агресорці не місце в цій поважній міжнародній міжурядовій організації. Знищуючи культурну спадщину України росія порушує багато світових угод щодо захисту культурної спадщини.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Зараз відбулась повна зупинка. Що стосується в'їзного туристичного трафіку – його не буде, допоки триватиме війна. Питання безпеки для туриста з будь-якої країни – номер один упродовж всієї подорожі. Навіть принциповіше, аніж наявність повітряного сполучення. Бум на подорожі до України ще попереду. Він неодмінно станеться, країна точно буде у топ-5 країн світу для відвідування. Через рік після війни, коли буде відкрите небо, принаймні номінально безпечно.

Коли в Україні почне відроджуватись в'їзний туризм, а разом із ним – діловий сегмент у вигляді великих конференцій, тренінгів, семінарів? Звичайно це відбудеться не на наступний день після закінчення воєнного періоду, бо ці два напрямки тісно пов'язані між собою. І вони обидва дуже проблематичні без авіасполучення.

Наразі ж маємо фактично повну зупинку ділового туризму – від 24 лютого 2022 р. року ні для локального бізнесу, ні тим паче для іноземних учасників проведення чогось суттєвого в Україні не на часі й надто небезпечно.

Зараз відбувається втрата активної бізнес-спільноти. Це про той факт, що близько 10% ще недавно українського бізнесу вже повністю перенесли свої офіси, виробничі потужності за кордон. І ця тенденція поки не збавляє обертів. Так, можна зрозуміти власників, які прагнуть забезпечити стабільність своїм компаніям та працівникам. Чи повернуться вони до України після війни – питання досить риторичне. І стосовно бізнесу, і стосовно співробітників.

Загалом відродження ділового туризму швидше за все, почнеться не з класичних бізнесових заходів, а якраз із великих подій, ініційованих країнами-партнерами України з її відбудови після війни. Саме такі події, певно, стануть драйверами перезапуску індустрії ділового туризму. А далі вони мають перезапустити інвестиції, знову і ще в більшій кількості привернути до нас

інвесторів у всі сфери економіки. Було б неправильно стверджувати, що після початку війни іноземці зовсім перестали до нас їхати. Як і неправильно називати їх туристами, будь-то класичними чи діловими. Здебільшого мова йде про дипломатичний корпус, журналістів, миротворців та благодійні організації, волонтерів.

Коли закінчиться війна то в деяких планах відновлення туристичного бізнесу буде залежати і від українців. Про що йде мова? Бажано об'єднатися і не їхати відпочивати закордон, а розвивати український туризм. Їздити по відомих місцях, відвідувати вже знайомі міста-герої, коли це буде безпечно. Важливо створити туристичні програми щоб українці розуміли що сталося і розповідали про боротьбу України і перемогу своїм дітям і онукам.

Туристична сфера столиці адаптуються до умов воєнного часу. Здебільшого проходять онлайн події – вебінари, круглі столи на яких спільно з учасниками туристичної сфери обговорюють нові виклики у зв'язку з воєнним станом та шляхи їх подолання. Київський центр розвитку туризму зосередив максимальну увагу на створення нових туристичних продуктів та сервісів які після перемоги дозволять збільшити туристичні потоки до міста Києва.

За даними, фізичних пошкоджень туристичних об'єктів від бойових дій у Києві поки немає. Разом з тим, елементи туристичної навігації, такі як туристичні пілони, були замасковані, зафарбовані та потребують відновлення. Крім того, з початку війни тимчасово не працювали два комунальні туристично-інформаційні центри.

Наразі важко оцінити втрати туристичної сфери від впливу війни, оскільки підприємства галузі (туристичні фірми, заклади розміщення, авіакомпанії) понесли колосальні фінансові збитки. Надходження до бюджету міста Києва від туристичного збору та загалом надходження від сплати податків від діяльності підприємств туристичної сфери скоротились приблизно на 30 – 50%.

Із початку повномасштабного вторгнення київські готелі практично зупинили свою роботу, за винятком декількох закладів, в яких мешкали представники ЗМІ, міжнародних організацій, волонтери. Після завершення активних бойових дій в столиці та області, місто почали відвідувати індивідуальні туристи. За експертними підрахунками середня завантаженість готелів, які працюють під час війни, становить не більше 20 – 30% від номерного фонду. Втрати готельного бізнесу будуть зростати, оскільки сезон ділового туризму припадає на осінь, однак 2020 року готельєри недоотримали прибуток.

При цьому, питання безпеки, і, як наслідок логістики, стало ключовим. З 24 лютого 2022 року через високий рівень авіаційної небезпеки над Україною закрили повітряний простір для польотів цивільної авіації. Змін в роботі зазнали залізничне та авто сполучення. Все це безпосередньо впливає на можливість відвідування міста, особливо іноземцями. Питання безпеки для туристів – понад усе. Київ як столиця є досить добре захищеним містом завдяки роботі ЗСУ та ППО. Про це свідчать чисельні візити до столиці перших осіб та високопосадовців дружніх країн після 24 лютого і дотепер.

Туризм Одеси. Влітку Одеса завжди, особливо після окупації Криму, притягувала українських та міжнародних туристів. В останні два роки через пандемію ковіду великого розвитку набув внутрішній туризм – південноукраїнське місто пропонувало для відпочинку і море, і архітектурні пам'ятки, і екскурсії, і активний нічний відпочинок, 2022 року туризм в Одесі на паузі – через комендантську годину та заміновані пляжі Одеса втратила значну частину туристичного потенціалу. Економіка міста вже багато років залежить від туристів і у 2022 році вочевидь втратила багато грошей через вторгнення.

У 2023 р. залишається в силі заборона на відвідування узбережжя Одеси. Пляжного сезону цього року не буде через мінну небезпеку про це повідомили міністерство оборони України. До настання перемоги доступ до пляжів буде обмежений про це сказав речник Одеської ОВА. Але відпочинок не

скасовують. Місцева влада створить спеціальні безпечні місця відпочинку з закритими басейнами та укриттями.

Туризм у Львові. Львів завжди по-особливому приваблював туристів, був містом-магнітом. У стратегії міста туризм був одним з ключових пунктів розвитку. Готелі, ресторани, старовинна архітектура, чудо-потяги та численні фестивалі були візитівками міста. Все це, за словами замісника міського голови Львова Андрія Москаленка, приносило у бюджет Львова 500 мільйонів гривень щороку. З початком війни туризм у Львові помітно видозмінився. Туристами стали журналісти та волонтери. Тепер на Львівщині спостерігається 30 – 40% від кількості туристів у 2021 році. Туристів з-за кордону наразі в Україні практично немає. Натомість є іноземні журналісти, волонтери, представники міжнародних організацій. Нині туристично-інформаційний центр знову запрацював, самі містяни почали активно цікавитися містом через те, що не мають можливості поїхати деінде. Спочатку очікували, що сюди будуть приходити переселенці, але у туристичний центр звертаються українці, які мандрують Україною, наприклад їдуть на відпочинок на Закарпаття чи в Карпати і зупиняються у Львові. Також заходять ті, що повертаються з-за кордону і зупиняються тут.

Середній рівень завантаження готелів спостерігається і в Карпатах, бо в деяких із них ще перебувають внутрішньо переміщені особи. Можна сказати, що у Львові та в Карпатах нині середнє завантаження. В деяких готелях і санаторіях ще проживають ВПО, але місць для поселення на Львівщині більш ніж достатньо. Місця є в різних готелях – і за ціновою групою, і за специфікою відпочинку.

Через зменшення попиту на готелі поселення в них значно подешевшало. І це негативне явище, бо через це їх доведеться закривати. Допомогу держава шукає в міжнародних фондах.

Наразі багато українців змогли повернутися додому, і санаторії на заході України, які нещодавно були переповнені, тепер напівпорожні. Ціни на послуги та проживання впали навіть у Буковелі. Якщо так триватиме далі, то

більшість цих закладів доведеться поставити на паузу, а працівників відправити у вимушені відпустки.

Мають попит недовготривалі мандрівки. Наприклад, триденний тур Тернопільщиною або тур Поділлям, сходження на Говерлу і сезонні так звані лавандові тури. Також популярні екскурсії історичними місцями, які допомагають краще зрозуміти нашу історію, як-от одноденний тур до Переяслава і Канева, в програмі якого відвідування пам'ятника князеві Володимирі, а також лекція про Переяславську раду, що змінила хід української історії. Також є попит на поїздки місцями бойової слави українців, зокрема до Чернігова. Неабияку популярність мають тури в Карпати – на гірські вершини й водоспади, у фортецю Тустань, а також замки «Золотої підкови» – Олеський, Підгорецький та Золочівський.

Робота з міжнародними журналістами, волонтерами та лідерами думок дуже важлива, оскільки вони формують враження про Україну, і коли ми переможемо, в них перших з'явиться бажання приїхати в Україну знову. Саме Львів стане «вхідними воротами» держави, коли Україна переможе у війні. Тому досвід, напрацьований Львовом, знадобиться іншим українським містам.

Як змінився туризм на Закарпатті під час війни.

Перші місяці повномасштабного вторгнення заповнення готелів та садиб сягали 100 відсотків але це були вимушені переселенці, далі частина переселенців роз'їхались та звільнила готелі і наразі в готелях люди зупиняються на кілька днів. Частина турбаз та готелів зачинились, бо господарі чи персонал покинули країну. Частина об'єктів нарешті знайшла нових власників – через роки безуспішних продажів. Ті ж заклади, у яких був якісний менеджмент, не тільки працювали і працюють на повну й досі, а навіть часом не встигають справлятися з попитом. Приклад – пекарні та кондитерські, де до 12-ї години дня вигрібали з полиць усе, що було, або ж готелі, у яких відсоток заповненості сягав мало не рекордних 100%. 17 квітня на Закарпатті відбулося відкриття туристичного сезону – 2023. Цьогоріч на Закарпатті – нові тренди, і перший із них – квітковий туризм. У часи, коли

кожен із має в кишені сучасний телефон, а по суті – круту фото- та відеокамеру, люди прагнуть зафіксувати неймовірне цвітіння у Карпатах, Ужгороді та інших містах області. З цією метою чимало людей спеціально приїжджають в область, бодай на кілька днів. До Мукачева ж варто навідатися ще з однією метою: в Замку Паланок відкрився кінотеатр, і тепер в ньому на постійній основі презентують щойно створений анімаційний серіал про історію фортеці, над яким команда фахівців працювала майже 2 роки. Після періоду сакур на Закарпатті варто поїхати на Лавандову гору, поруч із якою цвітуть гектари троянд. Потім зацвіте найдовша в Європі Липова алея в Ужгороді – і таких цікавинок, що з’являються щомісяця, в області чимало.

Влітку на Закарпатті мають відбутися чотири унікальні забіги, які, за прогнозами закарпатських туризмознавців, зберуть чимало людей. Йдеться про закарпатські спортивні флористичні забіги.

А загалом усі, хто приїдуть на Закарпаття, зможуть знайти щось цікаве саме для себе – починаючи від архітектурних пам’яток, замків, музеїв і закінчуючи крафтовими пивоварнями, гастрономічними шляхами, бограч-гуляшами, золотою кавою та делікатесами, яких не виготовляють більше в жодному регіоні України – все це Закарпаття продовжує підтримувати та розвивати.

Після введення воєнного стану на території України та початку бойових дій різні обставини, зокрема морально-психологічні потрясіння, економічний занепад підприємництва та неможливість ведення бізнесу, суттєво паралізували значну частину бізнесу. На цьому тлі початок бойових дій став справжнім випробуванням для українського туризму. Варто зауважити, що в умовах тотальної війни питання українського туризму є мало дослідженим, тому виникає необхідність якнайшвидше перебудувати діяльність із повсякденних ситуацій у нові типи ситуацій, враховуючи природу бойових дій, яка полягає насамперед у появі нових викликів і загроз у зовнішньому та внутрішньому бізнес-середовищі.

Наразі в Україні зручно проводити політичний аналіз розвитку туристичної сфери як об'єкта та суб'єкта політичного процесу в умовах війни, як економічного магніту та соціального реаніматора, що визначає рівень розвитку країни. За цих умов туристична сфера може безпосередньо впливати на політичні методи та механізми розвитку, а також на вирішення окремих соціально-економічних і політичних завдань країни в умовах воєнного часу.

Вдале поєднання двох компонентів має вирішальне значення для відновлення індустрії туризму в післявоєнний період. Це такі компоненти як ефективне використання національної туристичної політики та можливостей регіонального розвитку. В основу розробки вітчизняної туристичної політики у повоєнний період мають бути покладені деталі використання інструментів регіонального розвитку та державно-приватного співробітництва. Використання цих інструментів у туристичній сфері забезпечує економічне відновлення не лише окремих регіонів, а й країни в цілому. Основою цих взаємодій є активна співпраця між країнами, муніципалітетами та бізнесом на взаємну вигоду. Створення сприятливих умов для ефективного виконання роботи центрального органу влади та розвитку туристичного бізнесу (зокрема, розвитку належної транспортної та соціальної інфраструктури, будівництва готелів та ресторанів, розвитку туристичного продукту) призведе до зростання робочих місць, збільшення податкових надходжень до державного бюджету та розвитку територій. Міжнародний досвід демонструє зручність національної співпраці на різних рівнях і структурах компаній. Крім того, ці взаємодії можуть відбуватися на рівні всієї країни і стосуватися лише конкретних регіонів чи туристичних продуктів. Основним завданням у цьому плані є розвиток нормативно-правової бази державно-приватного партнерства. Це забезпечуватиме максимальну участь місцевої влади та бізнесу у розвитку внутрішнього туризму.

Якщо порівняти стратегію розвитку туризму та курортів у довоєнний період до 2026 року, можемо зробити такі підсумки що ця сфера стане однією

з основних галузей, що впливає на загальний стан і тенденції світової економіки.

Оскільки зазначена сфера пов'язана з діяльністю більш як 50 галузей, її розвиток сприяє підвищенню рівня зайнятості, диверсифікації національної економіки, збереженню і розвитку культурного потенціалу, збереженню екологічно безпечного навколишнього природного середовища, а також підвищує рівень інноваційності національної економіки, сприяє гармонізації відносин між різними країнами і народами. Крім того, туризм є одним із засобів реалізації зовнішньої політики держави.

Україна розташована у центрі Європи та має всі умови для належного розвитку економіки за рахунок туризму, проте суттєво відстає від провідних держав світу за рівнем розвитку туристичної інфраструктури та якості туристичних послуг.

Умовами сталого розвитку сфери туризму та курортів є:

- забезпечення координуючої ролі держави в реалізації національної туристичної політики із застосуванням принципів державно-приватного партнерства, організації наукових досліджень, розвитку людського потенціалу;
- концентрація ресурсів держави на пріоритетних завданнях розвитку сфери туризму та курортів;
- створення загальнодержавної інформаційної системи у сфері туризму та курортів та її інтеграція до світової інформаційної туристичної мережі;
- удосконалення законодавства з питань регулювання суспільних відносин у сфері туризму та курортів;
- сприяння розвитку міжрегіонального та міжнародного співробітництва у сфері туризму та курортів;
- удосконалення на постійній основі бізнес-клімату та розвиток добросовісної конкуренції;
- запровадження інституту саморегулювних організацій у сфері туризму та курортів (створення національної туристичної організації);

- розроблення національних стандартів відповідно до міжнародних стандартів;
- популяризація нашої держави у світі та просування якісних національних туристичних продуктів у світовому інформаційному просторі;
- розвиток туристичних територій.

Подолання негативних тенденцій, створення сприятливих умов для розвитку сфери туризму та курортів повинні стати пріоритетними напрямками прискорення економічного та соціального зростання країни.

Основними стратегічними цілями розвитку сфери туризму та курортів з урахуванням сучасного стану і тенденцій розвитку України на період до 2026 року були:

- створення конкурентоспроможного національного туристичного продукту на засадах системної маркетингової діяльності, спрямованої на чітке позиціонування різних видів туристичних продуктів, адаптованих до вимог і очікувань споживачів;
- забезпечення ефективного і комплексного (економічного, соціального, екологічного та інноваційного) використання наявного туристичного та курортно-рекреаційного потенціалу шляхом розв’язання проблеми рекреаційного природокористування і охорони навколишнього природного середовища та удосконалення територіальної структури сфери туризму та курортів з метою розвитку туристичних територій, брендингу територій;
- системне підвищення якості інфраструктури курортів та рекреаційних територій шляхом виконання комплексної програми поетапного вдосконалення матеріально-технічної бази з використанням можливостей кластерних моделей, державно-приватного партнерства та соціального замовлення;
- удосконалення інформаційної інфраструктури рекреаційних та туристичних послуг шляхом створення центрів туристичної інформації та популяризації туристичних продуктів під час провадження ярмаркової, фестивальної та виставкової діяльності;

- забезпечення відповідності ціни та якості туристичних продуктів шляхом створення умов для оптимізації організаційно-економічної структури діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу у сфері туризму і розроблення національних стандартів надання туристичних послуг відповідно до міжнародних стандартів;

- організація системи якісної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців туристичного супроводу та обслуговування, інших професій сфери туризму та курортів.

Основними завданнями Стратегії були:

- здійснення комплексу заходів з підтримки розвитку туристичної індустрії, зокрема створення привабливого інвестиційного клімату у сфері туризму та курортів;

- забезпечення належного рівня міжгалузевої координації та міжрегіональної кооперації, що сприятиме раціональному використанню туристичних ресурсів і дасть можливість оптимізувати витрати з державного і місцевих бюджетів на здійснення заходів у сфері туризму та курортів;

- об'єднання зусиль органів державної влади та органів місцевого самоврядування, представників туристичного бізнесу, інших галузей економіки та інститутів громадянського суспільства для популяризації України у світі і формування іміджу України як країни, привабливої для туризму;

- гармонізація національного законодавства з європейським, дотримання цілей і принципів, проголошених стратегічними документами розвитку держави.

Стратегія визначає інтегрований підхід до формування і реалізації державної політики у сфері туризму та курортів, який передбачає поєднання таких складових:

1. Галузевої (міжгалузева координація та системний розвиток складових сфери туризму та курортів), а саме:

- туристична діяльність (туроператори, турагенти; екскурсійне обслуговування);
- послуги з розміщення (колективне розміщення; індивідуальне розміщення);
- транспорт (повітряний; залізничний; автомобільний; водний: морський та річковий; міський громадський);
- туристичні інформаційні центри;
- музеї та галереї; театри, арени, клуби; спортивні арени;
- конгрес-холи і конференц-центри;
- заклади громадського харчування;
- торгові центри, магазини, сувенірні лавки;
- ІТ-компанії; страхові компанії; медіа-компанії.

2. Територіальної (міжрегіональна кооперація, досягнення рівномірного та збалансованого розвитку туристичних регіонів, територій, зон), а саме:

- північ, південь, схід, захід, центр;
- області; райони; територіальні громади;
- курорти;
- туристичні території.

3. Секторальної (створення системи стратегічного планування розвитку видів туризму на основі їх чіткої класифікації та визначення пріоритетних на державному та регіональному рівні), а саме:

- міський туризм;
- екологічний (зелений); сільський;
- етнічний; культурно-пізнавальний;
- подієвий;
- медичний, лікувально-оздоровчий;
- гастрономічний;
- релігійний;
- гірський, спортивний, велосипедний;
- пригодницький та активний;

- науковий та освітній;
- інші пріоритетні види туризму.

Для досягнення цілей Стратегії у рамках визначених пріоритетних напрямів необхідно забезпечити ефективну взаємодію правового, організаційного, економічного та фінансового механізмів державного регулювання розвитку сфери туризму та курортів. Організаційний механізм спрямований на забезпечення принципів партнерства та співробітництва органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, представників бізнесових та наукових кіл, громадських організацій. Чітке визначення завдань учасникам реалізації стратегії дасть змогу розподілити відповідальність за прийняття рішень та їх виконання.

Основними складовими організаційного механізму є:

- план заходів з реалізації Стратегії, який дасть змогу із застосуванням установлених показників розвитку провести оцінку досягнення цілей Стратегії шляхом проведення моніторингу та визначення ефективності впливу заходів, що здійснюються на державному, регіональному та місцевому рівні;
- цільові та регіональні програми розвитку сфери туризму та курортів;
- договори, що укладаються, в тому числі на засадах державно-приватного партнерства.

Економічний механізм забезпечує дотримання принципів сталого розвитку територій та утримання високого рівня конкурентоспроможності шляхом:

- використання інструментів для формування сприятливих умов для залучення інвестицій у туристичну галузь;
- надання підтримки вітчизняному виробнику туристичної продукції;
- сприяння фінансовому оздоровленню підприємств туристичної галузі;
- впровадження сучасних інформаційних та маркетингових технологій.

Однією з умов успішної реалізації Стратегії є розроблення і впровадження системи моніторингу з урахуванням об'єктивних показників

розвитку. Крім того, проводиться постійне порівняння результатів її реалізації у частині досягнення цілей Стратегії та регіональних стратегій розвитку.

Результати моніторингу можуть бути підставою для коригування планів заходів з реалізації Стратегії.

Для оцінки стану розвитку сфери туризму та курортів в Україні та досягнення основних стратегічних цілей, визначених Стратегією, використовуються контрольні показники розвитку, результати державних статистичних спостережень у сфері туризму та курортів, інші дані центральних органів виконавчої влади та індекси міжнародних рейтингів розвитку туристичної галузі.

За результатами реалізації Стратегії необхідно досягти таких контрольних показників (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Контрольні показники розвитку сфери туризму та курортів в Україні

Найменування показника розвитку	За роками				Примітка
	2015	2019	2022	2026	
1	2	3	4	5	6
1. Кількість іноземних туристів які в'їжджають до України, млн. осіб	12,9	збільшення у 1,5 раза	збільшення у 2 рази	збільшення у 2,5 раза	за вихідні показники взято показники 2015 року
2. Кількість суб'єктів туристичної діяльності, тис. одиниць	6,8	збільшення у 1,5 раза	збільшення у 3 рази	збільшення у 5 разів	

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4	5	6
3. Обсяг надходжень до місцевих бюджетів від	37,1	збільшення у 2 рази	збільшення у 5 разів	збільшення у 10 разів	

сплати туристичного збору, млн. гривень					
4. Обсяг надходжень до зведеного бюджету (податки та збори) від діяльності суб'єктів туристичної діяльності, млрд. гривень	1,71	збільшення у 2 рази	збільшення у 5 разів	збільшення у 10 разів	
5. Кількість робочих місць у сфері туризму, тис. осіб	88	збільшення у 1,5 раза	збільшення у 3 рази	збільшення у 5 разів	
6. Кількість внутрішніх туристів, тис. осіб	357	збільшення у 2 рази	збільшення у 3 рази	збільшення у 5 разів	
7. Кількість екскурсантів, тис. осіб	125	збільшення у 1,5 раза	збільшення у 2 рази	збільшення у 2,5 раза	

Реалізація Стратегії передбачала досягнення таких показників:

- збільшення витрат туристів під час подорожей в Україні до 80 млрд. гривень у 2026 році;
- збільшення обсягу капітальних інвестицій у сферу туризму та курортів до 6,6 млрд. гривень у 2026 році;
- забезпечення діяльності інституту саморегулівних організацій у сфері туризму та курортів (створення національної туристичної організації та відповідних регіональних туристичних організацій);
- функціонування Єдиної туристичної інформаційної системи, що містить інформацію про всі туристичні та рекреаційні ресурси країни, придатні для використання в туризмі, у тому числі об'єкти культурної спадщини та природно-заповідного фонду;

- підвищення конкурентоспроможності національного та регіональних туристичних продуктів;

- підвищити якість життя населення шляхом забезпечення економічного зростання, екологічної безпеки, консолідації суспільства, надання доступу до послуг у сфері туризму та курортів.

Зрозуміло, що повномасштабна війна внесла значні корективи у розвиток Стратегії.

Задля подолання негативних тенденцій у розвитку туристичної сфери після війни, потрібно розробити правильні, дієві та перспективні «антикризові» заходи, які допоможуть для подальшого туристичного розвитку на території України.

У повоєнний період найбільш перспективними напрямками відновлення туризму в Україні можуть стати [10]:

- розвиток ділового, освітнього, спортивного, медичного, зеленого (еко) і воєнного туризму;

- розробка і реалізація програм (національних і міжнародних) задля підтримки туристичного бізнесу;

- забезпечення тісного співробітництва між державами для взаємної підтримки підприємницької діяльності в туризмі;

- стимулювання інтересу іноземних туристів до повоєнних меморіальних пам'яток та символічних місць;

- вивчення нових шляхів та методів реалізації туристичних послуг.

Також, розглядаючи питання відбудови туристичного сектору України, необхідно адаптувати досвід інших держав, котрі ефективно відновили туристичну галузь після різного роду кризових ситуацій.

ВИСНОВКИ

Отже, у даній роботі спробували дослідити теоретичні аспекти відновлення туризму України післявоєнного періоду.

1. Туризм в Україні сильно постраждав і стадія відновлення буде тривати не один рік. Але вже зараз важливо замислитись над програмою відновлення туризму України. Розглянувши досвід інших країн, можемо трішки наблизитись до вирішення даної проблеми працювати в тому напрямку щоб підвищити інтерес іноземних туристів. Багато хто думає що іноземці не будуть приїжджати до України ще дуже довго, але є країни які стали успішними туристичними напрямками після війни. У сувенірних крамницях пропонували вироби, пов'язані з війною – наприклад гільзи, перетворені на ручки, та уся ця тематика приваблювала туристів. Туризм у Хорватії практично припинився в 1990-х роках під час війни. Однак розвиток рейсів бюджетних авіаліній, дешеве житло, відкриття пляжів і запуск круїзних маршрутів допомогли розвивати туризм пізніше, вже у 2000-і. В країну поступово стали надходити іноземні інвестиції, а держава зайнялася промоцією туристичних напрямків за кордоном. Наприклад, у 2017 році тільки із січня по серпень році країну відвідали 15 мільйонів туристів. Також країною зацікавилися великі круїзні компанії, послугами яких користуються вимогливі платоспроможні туристи.

Не менш відомий приклад відновлення сфери туризму продемонстрував Ізраїль, який зберіг свій туристичний статус під час постійних воєн з Палестиною. Здається, ізраїльський туризм ідеально адаптувався до триваючого військового конфлікту.

2. Війна в Україні спустошила сферу туризму, порушила фінансові, енергетичні та продовольчі ринки, спричинила шалену інфляцію по всьому світу. Туризм у центральній, східній та південній Україні повністю припинився. З огляду на такі тенденції питання відновлення туризму, зокрема у повоєнний період, є особливо актуальним в умовах сьогодення.

Перспективи розвитку туризму в Україні після війни включають наступне :

- збільшити частку туристів можна завдяки досвіду країн, які пережили війну, оскільки у багатьох туристів виникає великий інтерес до місць, які стали пам'ятними маршрутами та повоєнними символічними місцями. Освітній туризм може бути актуальним для того, щоб «побувати і побачити на власні очі» лихоліття, які відбувалися в Маріуполі, Бучі, Ірпені, Харкові та інших містах і селах після війни;

- вшанування певних місць в Україні, таких як Чорнобаївка, Зміїний острів тощо, що можуть бути унікальними символами слави;

- наповнення фондів для відновлення України та створення конкретних програм і стратегій відновлення.

Щоб відновити позиції України на післявоєнному міжнародному ринку туристичних послуг, туристичні підприємства повинні знайти нові способи реклами та продажу своїх продуктів і способи реклами та продажу своїх продуктів і послуг. Одним із них є створення системи раціональних взаємозв'язків для вирішення певних планових завдань. Правильна їх інтеграція дозволить забезпечити синергетичні зв'язки та посилити дії один одного.

Ще одним важливим напрямком відновлення українських туристичних зон, особливо прибережних територій, є розмінування прибережних туристичних територій, площа яких, за оцінками експертів, становить близько 20 тис. км², що вимагає значних витрат часу та коштів. Якщо цього не зробити, то більшість прибережних туристичних напрямків стануть небезпечними та недоступними протягом кількох років, поки територія не буде повністю вичищена, як наслідок – це призведе до великих втрат для секторів туризму відповідних регіонів.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2023).
2. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу. URL : https://tourlib.net/books_ukr/dyadechko13.htm (дата звернення: 12.03.2023).
3. Мальська М. П., Худо В. В. Туристичний бізнес: теорія та практика : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 424 с.
4. Олійник Я. Б., Степаненко А. В. Туристичні основи туризмології : навч. посіб. Київ : Ніка-Центр, 2005. 236 с.
5. Винниченко І. І. Середовище турбізнесу : навч. посіб. Київ : Академперіодика, 2006. 288 с.
6. Чорненька Н. Організація туристичної індустрії. Київ : Атіка, 2006. 302 с.
7. Іванов С. В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України. *Економіка України*. 2019. № 1. С. 75–89.
8. Хаєцька О. П. Аналіз динаміки ВВП України та інших країн світу URL : www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/60.pdf (дата звернення: 17.03.2023).
9. Гуменюк Л. Соціальна конфліктологія : підруч. Львів : ЛДУВС, 2015. 564 с.
10. Лиддел Гарт Б.Х. Стратегия непрямых действий. URL : http://militera.lib.ru/science/liddel_hart1/index.html (дата звернення: 17.03.2023).
11. Целищев І. Японська модель росту: збереження, кредитування, інвестування. *Світова економіка та міжнародні відносини*. 2001. № 6. С. 87–96.

12. Семенюк І. В. Особливості історичної традиції Південнокорейського суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2013. № 55. С. 45–55.

13. Лібанова Е. М. Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики URL : [http://www.nbuviap.gov.ua/images/nauk\\$mon/Vidrodgennya_Donbasu.pdf](http://www.nbuviap.gov.ua/images/nauk$mon/Vidrodgennya_Donbasu.pdf) (дата звернення: 19.03.2023).

14. Лібанова Е. М., Горбулін В. П., Пирожков С. І. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі. Київ : НАН України, 2015. 363 с.

15. Сорока М. По фронту науки – революційно: неповторний стиль Бориса Патона URL : [https://www.ukrinform.ua/rubric\\$society/2352593.html](https://www.ukrinform.ua/rubric$society/2352593.html) (дата звернення: 27.03.2023).

16. Малярчук Н., Чірва О. Проблеми та перспективи розвитку незвичайних видів туризму на території України після закінчення російсько-української війни на прикладі військового туризму. *Економічні горизонти*. 2022. № 4 (22). С. 34–42.

17. Бойко В. О., Далевська Н. М. Розвиток туризму після збройних конфліктів у різних країнах світу. *Управління змінами та інновації*. 2022. № 5. С. 5–10.

18. Моца А. А., Шевчук С. М., Серeda Н. М. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. URL : <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1560/1501> (дата звернення: 20.04.2023).

Носирєв О., Деділова Т., Токар І. Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2022. Вип. 1 (26). С. 55–68.

. Роїк О. Р., Недзвецька О. В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : економічні науки*. 2022. Вип. 46. С. 11–15.

. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. *Наукові перспективи*. 2022. № 5 (23). С. 168–180.

4. Парфененко Г. Як війна в Україні вплинула на туризм Німеччини та США. URL : <https://dip.org.ua/nimechchina/stalo-vidomo-yak-vijna-v-ukraini-vplinuuli-na-turizm-nimechchini-ta-ssha-ozvucheno-nevtishni-prognozi/> (дата звернення: 07.04.2023).

5. Кириченко С. Подорожі та війна: якою буде туріндустрія після перемоги. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/21/689436/> (дата звернення: 27.03.2023).

6. Корчевська Л. Стан, особливості та перспективи туризму у воєнний та поствоєнний періоди. *Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект* : матеріали Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф., м. Чернівці, 5 травня 2022 р. Чернівці : Технодрук, 2022. С. 337–341.

7. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Аудиту збитків, понесених внаслідок війни». URL : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi> (дата звернення: 27.03.2023).

8. Чорний О. Найкращі часи – попереду. Що відбувається з туризмом в Україні під час війни. URL : <https://www.rbc.ua/ukr/travel/samye-rkie-vremena-vpered-proishodit-turizmom-1657645856.html> (дата звернення: 27.03.2023).

9. Турзбір в Україні за перші чотири місяці 2022 року зріс на 65%. URL : <https://www.tourism.gov.ua/blog/turzbir-v-ukrayini-za-pershi-chotiri-misyaci-2022-roku-zris-na-65> (дата звернення: 27.03.2023).

10. Через війну надходження до держбюджету від тургалузі скоротилися на 18%. URL : <https://www.tourism.gov.ua/blog/cherez-viynu-nadhodzhennya-do-derzhbyudzhetu-vid-turgaluzi-skorotilisya-na-18> (дата звернення: 27.03.2023).

Сіра Е. О., Голубець І. М., Безрученков Ю. В. Післявоєнне відновлення туризму в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2022. № 68. С.155–158.

Помаза-Пономаренко А. Л. Розвиток туризму в Україні у воєнний та і післявоєнний періоди. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. Т. 33 (72). № 5. С. 6–11.

Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 27.03.2023).

Природа та війна: як російська агресія вплинула на довкілля. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/08/infografika/suspilstvo/pryroda-ta-vijna-yak-rosijska-ahresiya-vplynula-dovkillya/> (дата звернення: 08.04.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Пошкодження релігійних, культурних та спортивних споруд за регіонами
станом на 08.06.2022 р.

